D. FELETAR T. ĐURIĆ
NAVEK ON ŽIVI
KI ZGINE POŠTENO

11358

Klarić Stjepan

biblioteka
„kajkavskog kalendara“

knjiga 6

urednici
jovo rojčević i ernest fišer

tisak
štamparsko-izdavački zavod »zrinski« čakovec, globetka bb

drago feletar - tomislav đurić

navek on živi ki zgine pošteno

KPD „ZRINSKI“ ČAKOVEC

čakovec 1971

Tiskano dobrotom kolektiva Štamparsko-izdavačkog zavoda »Zrinski« iz Čakovca u povodu 300. obljetnice tragične pogobije hrvatskih junaka Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana.

Naslov ovoj knjižici, »Navik on živi, ki zgine pošteno«, dali smo po jednom od životnih gesla hrvatskog junaka iz urote zrinko-frankopanske, Frana Krste Frankopana. Namjena knjižice je sasvim skromna: ona treba biti još jedan prilog proslavi 300. obljetnice pogibije Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana, koja se slavi 1971. godine. To je jedan od priloga Kulturno-prosvjetnog društva »Zrinski« iz Čakovca, koje ima svoje članove širom kajkavskog kraja Hrvatske.

Knjižica ima još jednu, sasvim praktičnu namjenu. Ona treba biti potsjetnik učesnicima dviju velikih akcija, koje u 1971. godini organiziraju »Varaždinske vijesti«, »Generalturist«, Narodno kazalište »August Cesarec« iz Varaždina i KPD »Zrinski« iz Čakovca. U organizaciji varaždinskog Kazališta, »Generalturista« i »Varaždinskih vijesti« u proljeće 1971. godine će nekoliko tisuća zagrebačkih učenika posjetiti Čakovec i Varaždin, gdje će razgledati grad Zrinskih i prisustvovati prigodnoj kazališnoj predstavi.

U toku rujna 1971. godine KPD »Zrinski«, uz suradnju s »Generalturistom«, Štamparsko-izdavačkim zavodom »Zrinski« Čakovec i uredništvom zagrebačkog »Večernjeg lista«, organizira »Karavanu putovima Zrinskih i Frankopana«. Računa se da će na put autobusima dug 1400 kilometara poći oko 250 učesnika. Oni će posjetiti Zagreb, Ozalj, Bečko Novo Mjesto, Szigetvar i Čakovec. Za učesnike će u svim mjestima biti organiziran bogat kulturno-umjetnički program.

Budući da je ova knjižica namijenjena prvenstveno učesnicima spomenutih akcija, a tiska se u velikoj

nakladi i raspačavat će se po cijeloj Hrvaskoj, i stil pisanja smo nastojali podesiti širokom auditoriju. Dakle, knjižica ima sasvim skromne pretenzije: da pruži učesnicima akcija i ostalim zainteresiranim čitaocima što neposredniju i topliju informaciju o povijesnim zbivanjima vezanim uz obitelji Zrinski i Frankopan, kao i o gradovima koje će karavane posjetiti. Stoga smo knjižicu i podijelili u dva dijela. Prvi govori o povijesti dviju hrvatskih obitelji, a drugi o pet povijesnih gradova (Zrin, Ozalj, Bečko Novo Mjesto, Szigetvar i Čakovec).

Na dobronamjernim primjedbama i sugestijama, koje se mogu i pismeno slati na adresu izdavača, unaprijed toplo zahvaljujemo.

Tomislav Đurić i Drago Feletar

kratka povijesnica zrinskih i frankopana

Dvije najveće velikaške porodice u povijesti hrvatskog naroda – Zrinski i Frankopani – obilježili su svojim postojanjem pod tim imenom period od gotovo 250 godina naše prošlosti, od početka XV stoljeća do druge polovice XVII stoljeća.

Obje porodice nastale su mnogo ranije od vremena kada se spominju kao rod Zrinskih odnosno Frankopana. Za obitelj Zrinski zna se da vuče podrijetlo iz roda Šubića i još ranije, od bribirskih knezova i župana koji su obavljali značajne dužnosti na dvorovima hrvatskih kraljeva. Porodica Frankopana (ili Frankapana) velikaška je porodica knezova Krčkih i pod imenom Frankopani ulaze u povijest 1430. godine. Knezovi iz te porodice spominju se inače već u početku XII stoljeća na Krku kao vazali Venecije. Za vrijeme kneza Bartola porodica širi svoje posjede i na kopno dobivši darovnicom Bele III 1193. g. županiju Modruše, a darovnicom Andrije II 1225. g. dobivaju i Vinodol. Nakon provale i protjerivanja Tatara, Frankopani se sve više povezuju s dinastijom Arpadovića zbog čega dolaze u sukob s Venecijom. Zbog toga su izgubili Krk, ali se učvršćuju na kopnu i veoma često obavljaju dužnosti načelnika u Splitu i Trogiru. Nagodivši se s Venecijom 1260. g. ponovo dobivaju u posjed Krk, ali istovremeno ne zapuštaju svoje posjede na kopnu niti odnose sa ugarsko-hrvatskim kraljevima dinastije Arpadovića. Snaga im sve više raste tako da čak i prestaju plaćati Veneciji ugovoreni danak. U XIV stoljeću članovi ove porodice postaju i knezovima Senjskim, a koristeći dinastičke borbe između Arpadovića i Anžuvinaca prisvojili su Gacku i Otočac. U

XIV stoljeću već su vlasnici Drežnika sa Slunjem, pa zatim područja Rijeke. Zahvaljujući uspjehu Ludovika I u osvajanju Dalmacije i mirom u Zadru 1358. g. kada je potisnuta Venecija s naših obala, Frankopani prestaju biti vazali Mletaka. Uplitanjem u dinastičke borbe oko prijestolja naročito za vrijeme kralja Žigmunda, vodeći spretnu politiku dobivaju u posjed Cetin-grad. Knez Ivan V postaje prvi član ove porodice koji je dobio čast hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog bana 1392. godine. Njegov sin Nikola IV okuplja sve posjede obitelji u svoje ruke, a obavljajući dužnost bana od 1426. do 1432. dobiva u zalog od kralja gotovo cijlu Hrvatsku.

Poslije Nikoline smrti, za čijeg je života ta obitelj knezova Krčkih (1430. g.) i dobila svoje ime Frankopani i za čijeg je banovanja postala najjača u Hrvatskoj, porodica se počinje širiti u osam pravaca, a nesloga među sinovima polako slabi snagu i moć Frankopana. Borbe između braće najžešće su bile za vrijeme bana Stjepana II Ozaljskog, što je iskoristio kralj Matijaš Korvin i oduzeo Frankopanima Gacku sa Otočcem, dio Hrvatskog primorja i Senj (1469. g.).

I dok su tako bjesnile borbe između braće Frankopana, nastajala je u Hrvatskoj druga moćna velikaška porodica — Zrinskih. Kroz decenije se ova porodica Šubića i Bribirskih knezova širi sa obale Jadrana na istok i sjever, da bi u XIV stoljeću postala jedna od najznačajnijih porodica u Hrvatskoj. Sijelo porodice, bolje rečeno Ostrovičke grane knezova Bribirskih od 1347. godine postaje grad Zrin, gdje ta grana nastavlja život pod imenom knezova Zrinskih.

Prvo istovremeno istupanje Zrinskih i Frankopana u političkom životu ugarsko-hrvatske kraljevine bilo je za vrijeme »izbora dvaju kraljeva« poslije Mohačke bitke 1526. godine u kojoj je poginuo Ludvik II i hrvatska je ostala bez kralja. U tim teškim trenucima bezvlađa i turske opasnosti na čelo Hrvatske stavlja se knez Krsto Frankopan koji sa svojim četama osigurava Zagreb. Istovremeno je u Koprivnici sazvan Sabor (23. IX 1526. g.) gdje je Krsto izabran za »skrbnika i branitelja« kraljevstva. Kako je istovremeno Ferdinand Habsburgovac želio »prigrliti« rodbinskim putom i starim ugovorima prazno ugarsko-hrvatsko prijestolje, već se mogla očekivati borba za krunu sv. Stjepana. Mađari su za svoga kralja izabrali i okrunili Ivana Zapoljskog, dok je jedna manja grupa mađarskih velikaša za svog kralja izabrala Ferdinanda. Po »uzoru« na Mađare podijeliše se i Hrvati. Na saboru hrvatskih staleža u Cetinu izabran je za kralja Ferdinand. Tom izboru prisustvovao je između ostalih velikaša i Nikola Zrinski, otac sigetskog heroja, te braća Vuk i Krsto Frankopan Slunjski i Cetinski. Dok je 1. siječnja 1527. godine Ferdinand proglašen za kralja, pet dana kasnije na

drugom saboru slavonskih staleža u Dubravi kraj Čazme, 6. siječnja, dio hrvatskog plemstva među njima i Krsto Frankopan biraju Ivana Zapolju za svog kralja, a ovaj za uzvrat imenuje Krstu hrvatskim banom. Da ne bi došlo do građanskog rata zaključeno je da ban Krsto Frankopan poradi na izmirenju protukraljeva i nji-

Grb obitelji Zrinski

hovih stranaka. Međutim, sukob je bio neizbježan. Krenule su vojske obaju kraljeva i na suprotnim stranama su se našli Nikola Zrinski i Krsto Frankopan. U osvajanju Varaždina 27. rujna 1527. godine Krsto Frankopan bio je teško ranjen i umire u susjednom Martijancu. Kako je Ferdinandova vojska u bitci kod Tokaja pobijela Ivana Zapolju bilo je jasno da Ferdinand postaje apsolutni pobjednik. U tim ratovanjima Nikola Zrinski pruža Ferdinandu veliku pomoć. Zato kasnije njegov sin Nikola postaje banom, a 1546. godine u ime odštete za zaostalu plaću za vojsku i kao nagradu za učinjene usluge dobiva čitavo Međimurje, pa je tako Čakovec postao uporište Zrinskih. Time se posjed Zrinskih širio od Mure do Bakra na moru.

Nikola se 1556. godine odrekao banke časti, a kralj Ferdinand mu zatim povjerava sigetsku kapetaniju. U svibnju 1566. godine najmočniji vladar osmanlijskog carstva Sulejman Veličanstveni u 75-godini života kreće u ponovni pohod na Beč. Prešavši kod Osijeka s glavninom svoje vojske — oko 90.000 vojnika i 300 topova — skrenuo je na grad Siget da bi se osvetio bivšem banu Nikoli Zrinskom, koji je kao sigetski kapetan došao na glas zbog svojih odvažnih protuturskih napada. Saznavši za prodor Sulejmana, Nikola se pripremi sa 2500 svojih vojnika, uglavnom Hrvata, da obrani grad dok mu ne stigne obećana pomoć kralja Maksimilijana. Ovu herojsku borbu opisao je Nikolin komornik Črnko, što je preživio sigetske događaje. Njegovi zapisi objavljeni su u Beču 1586. godine.

Prema tim zapisima nakon petotjedne opsade pred padom se nalazilo i unutrašnje obrambeno područje tvrđave, jer su Turci sa lagumima uništili zidine i kule. Zrinski je odbio ponudu Sulejmanovog velikog vezira Mehmed-paše Sokolovića da mu daje Hrvatsku za grad Siget. Odlučio se, kad nije bilo drugog izlaza, na posljednji junački juriš i odlazak u smrt. Bilo je to 7. rujna 1566. Obučen u svečano odijelo Zrinski pozove svoje suborce, posljednje branitelje Sigeta.

— Moja bratjo i vitezi, rekao je Zrinski kako piše u starim zapisima, hodimo van iz toga grada u veliki grad i ondi se pobimo na lice s našimi neprijatelji i ondi pomrimo, da nam bude po našoj smrti dobar i pošten glas. Ki umre, oće z Bogom biti, a ki ostane, oće vazda dobar glas imiti. Zato ja ću biti prvi i ja oću najprvo pred vami pojti. Ča ja budem činil, to i vi činite. Verujte mi, moja bratjo i vitezi, da vas do smrti nigdar neću ostaviti!

A evo šta o prodoru Zrinskog kaže jedna starohrvatska bugaršica:

... Pri sebi je prikupio rudokose vitezove,
Tere njima vitezovom ban ovako govoraše,
On segetski bane;

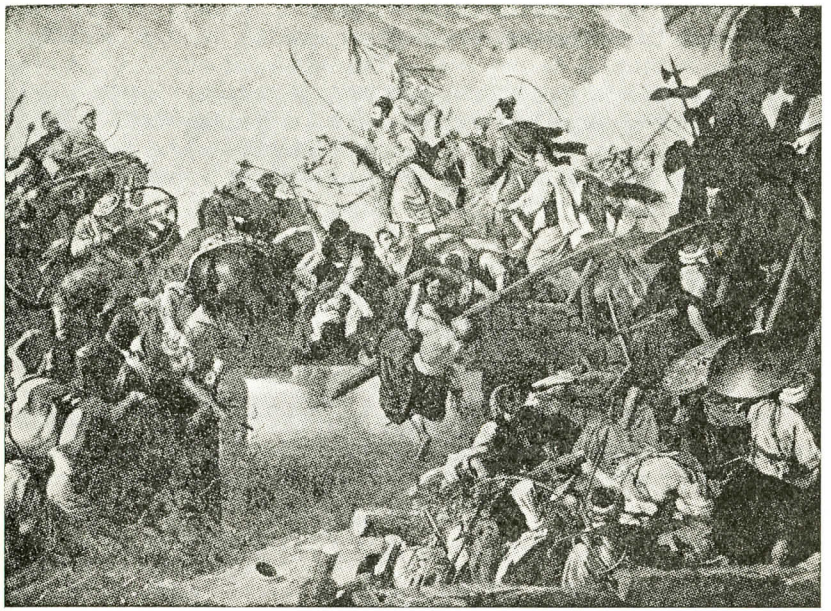

Nikola Šubić Zrinski provaljuje s posadom iz Szigetvara

»Evo, viđu, vitezovi, da je nami poginuti,
Neg se pomnjom pomolimo vidovnomu dobrom Bogu,
Moji vitezovi,
Da nas ne bi i sramotno kleti Turci pogubili!«
Kako ban je njima reko, tako bjehu učinili
Mladi vitezovi.
Pak veselo izjezdili iz Sigeta bijela grada.
Malo bjehu izvan grada vitezovi izjezdili,
Vitezovi banovi.
Namjera ih namjerila na jato vrlijeh Turak',
Na svakog tu Hrvata deset Turak' dopadahu,
Vjera ih ubila!
U njih ti se umutiše, kako soko u golube.
Tu sve Turke vitezove pod sabljicu obratiše
Hrvati banovi.
Malo bijehu ponaprijeda vitezovi projezdili,
Namjera ih na još veće nanije jato vrlijeh Turak',
Hrvate banove.

Na svakog tu Hrvata dvadest Turak' dopadahu.
U njih ti se umutiše, kako soko u golube,
Hrvati banovi.
Lijepo ti se tu gospoda u tom boju ponašahu,
Najbolje se ponašaše Mikluš bane Zrinjanine,
On segetski bane!
Što mu sablji utekaše, to konjicu ne uteče,
Što konjicu zatjeraše, živo u Dunaj to skakaše,
Vjera ih ubila!
Nego mu je prispjela Miklaušu huda sreća,
Puška ga je udarila u njegovu desnu ruku,
Miklauša bana,
Ruka mu je otpanula, s ćordom on na crnu zemlju,
Na tu crnu zemlju.

Proboj Nikole Šubića Zrinskog završio je tragično. Njegovu smrt ipak Sulejman nije dočekao, jer je umro tri dana ranije u svojem šatoru. Pomoć Maksimilijana nikad nije došla. Sigetska bitka inspirirala je kasnije mnoge pjesnike, književnike i glazbenike, pa su na tu temu stvorena brojna i vrijedna umjetnička djela. Već 1584. godine izlazi u Veneciji spjev Zadranina Brne Krnarutića »Vazetje Sigeta grada«. Nevjera i izdaja Maksimilijana našla je svoju osudu i stotinu godina poslije Sigetske bitke u stihovima praunuka Nikole, Petra Zrinskog koji kaže:

»Ako se pak ufaš, v pomoć nimšku,
da od nije prijimaš tvoju sriću Zrinsku,
vjeruj Nimcu, da znaš, kako suncu zimsku,
od njega moć imaš, kad primeš smrt tminsku.«

I kao da se sudbina ponovo poigrala sa Zrinskim i Frankopanima nadovezivajući jedne na druge bili su u direktnim, međusobnim sukobima ili u nastavljanje iste politike ili istih ratnih pohoda.

Nikola Zrinski poginuo je kao bivši ban 1566. godine u funkciji kapetana Sigeta. A već 1576. godine uz biskupe Jurja Draškovića za bana se postavlja Franjo Slunjski Frankopan, koji nastavlja s organizacijom obrane zemlje od Turaka. Franjo Frankopan utvrđuje Prokuplje sve do Siska. Zbog svojeg junaštva dobiva i naziv »mač i štit ostatka Ilirije«. Kako su Frankopanovi posjedi bili na graničnom području ostao je on na svega 20 kmetova. Oskudica ga je primorala da se odrekne banske časti i umire 1572. godine u Varaždinu kao posljednji izdanak Slunjske loze Frankopana.

Godine 1577. izumire i ozaljska loza Frankopana i od porodice ostaju samo Juraj, Nikola i Vuk, sinovi Gašpara iz tržačke loze. Juraj je preselio u Kranjsku, dok Nikola i Vuk postaju važne ličnosti u Uskočkom ratu. Nikola 1616. g. postaje hrvatskim banom.

Kada postaje vlasnik Grebengrada u Hrvatskom zagorju, koji je bio vlasništvo kalvina Bathyanua, ubija svog protivnika, zagrebačkog odvjetnika Ivana Krušelja, što je bio povod da plemstvo zatraži njegov odstup, pa se Nikola morao zahvaliti na banskoj časti. Banski čast nastavlja dalje Juraj Zrinski od 1622. do 1626. godine. On je bio otac braće Nikole i Petra. Umro je u 28 godini navodno otrovan u Bratislavi (Požunu).

Nikola Zrinski (mlađi)

Sada su se ova dva brata nakon stotinu godina poslije pogibije Krste Frankopana, što je kod Varaždina pao u borbi protiv Ferdinanda i germanske ekspanzije, našla na sličnim pozicijama. U njihovo vrijeme sve se otvorenije učvršćivala vlast Nijemaca u hrvatskim krajevima na račun domaćih velikaša.

Nikola je postao hrvatsko-slavonskim banom u 27 godini. Svojom inteligencijom i junaštvom svrstao se u najcjenjenije ličnosti tog dijela Evrope.

Nikola se bio više povezao uz ugarsko plemstvo, a kako je imao sklonosti za književno stvaranje pisao je na mađarskom jeziku, pa ga Mađari smatraju svojim najpoznatijem epskim pjesnikom starijeg doba. Međutim, u jednom pismu zagrebačkom podžupanu Ručiću 1658. godine Nikola ističe da se nije odrodio i da je svjestan da je Hrvat i da je Zrinski (»Ego mihi conscius aliter sum, etenim non degenerem, me Croatam et quidem Zrinium esse scio«). Nikolin spjev »Adrianskog mora Sirena« Petar je preradio i sa mađarskog preveo na naš jezik.

Nikola se istakao kao veliki junak u raznim bitkama sa Turcima. Za što uspješniju borbu s Turcima sagradio je 1661. jaku utvrdu Novi Zrin na ušću Mure u Dravu. Poznata je njegova bitka u studenom 1663. godine kada je sa svojih 300 vojnika potukao 2.000 Turaka, dok je istovremeno njegov brat Petar kod Otočca sa 2500 ljudi potukao vojsku Ali-paše Čengića od 10.000 vojnika. Nikola je uništio i Sulejmanov most preko Drave kod Osijeka koji se zbog podvodnog tla pružao sve do Darde i bio dugačak 6 kilometara. Turci su taj most gradili 6 godina.

U jeku tih ratova vrhunac sukoba došao je 1. kolovoza 1664. g. kada su kršćanske čete kod sv. Gottharda na rijeci Rabi potukle tursku vojsku. Umjesto da se ta pobjeda iskoristi Bečko Ratno vijeće sklopilo je dvadesetgodišnji mir u Vasváru po kojemu je Turcima ostalo ne samo sve ono, što su toga časa imali u rukama, već se Leopold obvezao platiti 200.000 talira ratne odštete. To je izazvalo veliko nezadovoljstvo među hrvatskim i mađarskim velikašima koji su u germanskom sramotnom miru vidjeli izdaju prema ugarskim i hrvatskim žrtvama u vjekovnoj borbi protiv Turaka. Nezadovoljstvo je raslo. Nisu se sazivali sabori. Vojska nije dobivala plaće, pa je dolazilo do pljačke i nereda. Stoga su se nezadovoljni velikaši udružili i na svoje čelo stavili su bana Nikolu. Osnovna svrha tog zavjerenič.kog pokreta bilo je oslobađanje hrvatskih i ugarskih zemalja od strane vladavine. U pismima Luju XIV, francuskom kralju, poslanik Gremonville ističe da su zavjerenici ponudili Nikoli hrvatsko-ugarsku krunu, ali ju je on odbio. Kralj »Sunce« — Luj XIV imao je visoko mišljenje o Nikoli i u jednom pismu nazvao da je hrabrim i slavnim vitezom. Uz Nikolu se nala-

Pogibija Nikole Zrinskog u Kuršanskom lugu

zio i ugarski palatin Franjo Wesselényi, ostrogonski nadbiskup Đuro Lippay, a kasnije i državni sudac Franjo Nádasdy – glavni velikaši Mađarske, te banov brat Petar sa ženom Katarinom Frankopankom, sestrom Krste Frankopana — Tržačkog.

Zavjerenici su najprije stupili u kontakte sa Francuskom, koja je bila u stoljetnim borbama sa Habsburgovcima. Godine 1664. Katarina Frankopanka potajno odlazi u Veneciju gdje obavještava francuskog poslanika da su Zrinski spremni da se postave pod protektorat Luja XIV. Zrinski su voljni dići bunu, a kako u svojim rukama imaju luku Bakar traže preko svog drugog emisara — Franje Bukovačkog, Petrovog kapetana, da Luj XIV pošalje u Bakar ratne brodove, vojsku i potreban novac. Međutim, uoči ponovnog odlaska Bukovačkog u Veneciju sa punomoćima braće Zrinski, došlo je do tragičnog događaja u Kuršanečkom lugu, gdje je 18. studenovga 1664. g. poginuo Nikola Zrinski u lovu. Navodno ga je usmrtio ranjeni vepar. To je bio veliki udarac za zavjerenike. Međutim na čelu urote dolazi Nikolin brat Petar koji ga nasljeđuje i u banskoj časti.

Stanje u hrvatskim i ugarskim krajevima i dalje se zaoštrava. Pritisak Beča prema plemstvu u tim zemljama sve je oštriji i bezobzirniji. U dodjeljivanju raznih funkcija i časti Beč se sve više orijentira na Nijemce, a zapostavlja domaće velikaše, osobito Petra Zrinskog i Krstu Frankopana. Tako na primjer, Petar je očekivao da će biti imenovan karlovačkim generalom, a Krsto senjskim kapetanom. Međutim, na te položaje dolaze Nijemci.

Iako su ti lični momenti utjecali na nezadovoljstvo velikaša ne može se reći da je iniciranje urote bilo zbog povrijeđenih interesa tih ljudi, jer niz primjera govori da su to bila patriotska osjećanja i želje da se kraljevina Hrvatska u svim vidovima oslobodi njemačke vlasti i utjecaja. Zrinski i Frankopani bili su ljudi takvog karaktera da su svojom kulturom, inteligencijom daleko nadvisili nivo velikaškog sloja u Austriji i Nikola, kako kaže povjesničar Vaso Bogdanov »neposredno ide u red onih pozitivnih historijskih ličnosti, za koje je još Marx utvrdio, da usprkos svom feudalnom podrijetlu, na osnovi svoje individualne nadarenosti i svog karaktera idu daleko ispred svoje klase, te osvjedočeni u pravednost i ispravnost naprednih i progresivnih ideja, staju na njihovu stranu i bore se za njihovo ostvarenje, nasuprot sebičnoj reakcionarnosti svoje vlastite klase«.

U pripremama oko urote Petar Zrinski računo je i na oružanu pomoć kmetova kojima bi kao priznanje za protjerivanje Nijemaca dao slobodu. To nije moglo biti samo lažno obećanje već realna stvarnost, jer su napredni feudalci shvaćali korist od razvoja manufakturnih oblika proizvodnje koji su mogući samo ukidanjem kmetstva.

Kada je umro vođa urotnika u Mađarskoj, palatin Wesselényi, slabi urotnička grupacija u toj zemlji, tako da Petar ostaje gotovo sam. U daljnjim kontaktima sa Lujom XIV Petar doživljava još jedno razočarenje. Francuski kralj mu javlja da mu ne može pomoći i da ga ostavlja »zauvijek«. Luj se naime potajno dogovorio sa Leopoldom oko podjele španjolske baštine. Urotnici su se zatim obratili za pomoć Veneciji, ali je i ona odbila da pruži pomoć. Okrenuli su se zatim Poljskoj, gdje je upravo za kralja bio izabran Mihajlo Wisniowiecki koji je bio prilično neutralan i prema Beču i prema Francuskoj. Međutim diplomatskom i političkom aktivnosti Beča, mladi kralj prihvaća brak sa sestrom Leopolda i unatoč svih nastojanja Petra da do te veze ne dođe, Mihajlo se oženio nadvojvotkinjom Eleonorom čime je austrijski utjecaj u Poljskoj bio osiguran.

Tako izigran od svih tih kršćanskih zemalja Evrope, Petar je počeo na poticaj svog kapetana Bukovačkog razmatrati mogućnost kakve nagodbe sa Turskom. Naime, nakon sklopljenog mira sa Venecijom, kao i raniji mir sa Leoplodom omogućio je Turcima da se u relativnom mirnom periodu pripreme za ponovni napad na Hrvatsku i tako likvidiraju omraženog Zrinskog. A i sam Petar bio je svjestan te opasnosti, pogotovo jer je bio uvjeren da pomoć iz Beča neće nikada doći, kao što nije došla ni njegovom pradjedu Nikoli Sigetskom-Zrinskom. Hrvatska bi bila nemoćna da se sama odupre Turskoj navali. Kako je inače imao dozvolu da pismeno kontaktira sa Turskom ne bi li saznao u interesu Beča za kakve promjene ili pripreme, Petar je tu mogućnost pokušao iskoristiti i za svoje ciljeve.

Prema rezultatima razgovora Frana Bukovačkog, koji je osobno kao izaslanik Petra razgovarao u Solunu sa sultanom Mehmedom IV (24. studenoga 1669. g.) smatralo se da je dogovor sa Turskom gotova stvar. Naime, uvjeti su bili slijedeći: Ugarska i Hrvatska dolaze pod sultanovo pokroviteljstvo i plaćaju godišnji danak 12.000 talira, koji se nikad ne može povećavati. Sultan ima da očuva Ugarskoj i Hrvatskoj staru slobodu i ustav. U sultanovo ime vladat će Ugarskom i Hrvatskom Petar Zrinski i njegovi potomci, a po izumrću njegovog koljena Ugarska i Hrvatska izabrat će sebi same dinastiju, što ima sultan potvrditi. Zrinskoga pomagat će budimski paša sa 30.000 vojnika, a ako ustreba i čitava turska vojska. Gradove, koje bi turska vojska otela Nijemcima predat će Turci Ugrima i Hrvatima.

Petar Zrinski i Frano Krsto Frankopan

Međutim, veliki vezir Ahmet Köpröli nije bio za takav dogovor, ali to Bukovačkom nije otvoreno rekao, već je izjavio, da će Petar dobiti preko bosanskog paše konačan odgovor. Upravo je to bio uzrok početka propasti Petra Zrinskog, jer je on shvatio razgovore sa Turskom konačne i dogovor siguran. Zajedno sa Frankopanom počele su pripreme za oružani ustanak.

Urotnici nisu ni slutili da je Beč odmah saznao za te ugovore jer prevodioci kod razgovora Bukovačkog sa sultanom, neki Grci, bili su inače na plaći kod poslanika Austrije u Turskoj i naravno sve prenijeli svome gospodaru.

Kmetovi u Hrvatskom primorju i u Gorskom kotaru počeli su se naoružavati, šalju se poruke u Mađarsku da i zavjerenici u toj zemlji pripreme vojsku, a Krsto Frankopan ujahao je sa svojim konjanicima 20. ožujka 1670. godine u Zagreb i na Markovom trgu pozvao građane da se pridruže Zrinskom. Gričani su sa oduševljenjem prihvatili taj poziv dok se Kaptol usprotivio sukobu sa Bečom.

Kako u tim pripremama za ustanak Petar nije dobio nikakav definitivan odgovor Turske, ni bilo kakvu pomoć, uvjeri se da ga je i Turska ostavila na cjedilu. Zbog toga je odlučio da se pokuša izmiriti sa carem. Kao emisara u Beč šalje zagrebačkog biskupa Martina Borkovića.

U međuvremenu austrijska vojska prodire u Međimurje, a trupe iz Varaždina i Karlovca sa nekoliko tisuća ljudi onesposobljavaju sve punktove Frankopana i Zrinskog. Jedino se još držao Čakovec čiji su topovi svojim cijevima bili usmjereni u pravcu dolaska Nijemaca.

Austrijska kamarila radi užurbano. Treba pridobiti plemstvo, uništiti Zrinske i Frankopane. Petar je skinut sa banske časti, a za privremenog bana postavlja 30. ožujka 1670. Nikolu Erdödyja, protivnika Petra. Novi ban za »vojnička pitanja«, inače Mađar podrijetlom privlači za sobom sve plemstvo koje se uplašilo naglog obrata i ostavilo Petra i Krstu. Banske poslove sudbenog karaktera preuzima biskup Borković. Petar još oklijeva, ne zna što da čini. Odgovora iz Beča nema. Tek 2. travnja stiže pismo jezuite Marka Forstalla, inače Petrovog prijatelja, koji mu pod utjecajem Leopoldovih krugova piše:

»Svi razboriti muževi i vaši prijatelji slute da će stvar žalosno završiti. Od saveza sa Turcima nije ništa očekivati, jer porta uvjerava cara da ne misli na prekršaj mira, a on je vrlo dobro pripremljen. Prijatelji savjetuju vam da se caru predate bez ikakvih uvjeta, na samu carevu riječ, pa da će vas on nekako nagraditi.«

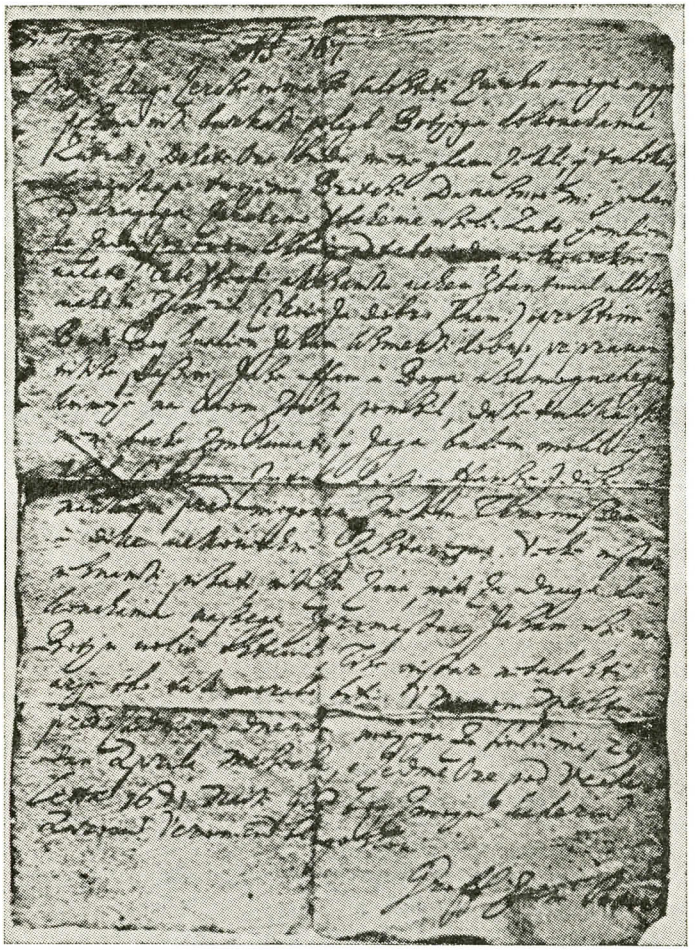

Oproštajno pismo Petra Zrinskog supruzi Katarini

Spretni carski političari formulirali su u Beču i parolu da to izmirenje treba izvršiti za »dobro domovine i crkve« i stvorili takvu klimu, kao da se Petru zbog njegovog ugleda i dostojanstva ništa neće dogoditi.

Petar se na kraju odluči da pođe u Beč. O svojoj odluci obavještava cara pismom upućenim iz Čakoveca 7. travnja 1670. godine, a kao jamca svoje vjernosti šalje u Beč svog jedinca Ivana Antuna.

Nekoliko dana kasnije 13. travnja i sam Petar kreće u Beč. Tužan je bio oproštaj na stepeništu vanjske zgrade čakovačke utvrde. Oprašta se Petar sa Katarinom, svojom ženom. Oprašta se i Frankopan sa svojom sestrom. Gubi tako Katarina i brata i muža, a kasnije će izgubiti i svoju djecu. Nije potrajalo dugo i Čakovec su zaposjele njemačke čete. General Spankau hapsi Katarinu Frankopanku i odvodi je u tamnicu u Graz u tvrđavu Schlossberg, gdje je poludjela i umrla u najvećoj bijedi 16. studenoga 1673. godine.

Da ne bi odmah izazvali ostale pristalice, naročito Petrovog zeta Franju Rákozcya, jednog od glavnih zavjerenika u Mađarskoj, dogovorili su u Beču da će Petra i Krstu lijepo primiti. Međutim, Petru je sve to udvorno ponašanje govorilo da se sprema tragičan završetak. I zaista, 26. lipnja započeo je dvorski kancelar Hocher i dvorski tajnik Krištof Abele službenu istragu, koja je trajala gotovo godinu dana. Time je još jednom pokazana perfidnost dvora koji se nije osvrtao na nekakva prava, već samo na silu i prijevaru. Jer, prema ustavnim odredbama hrvatskim velikašima mogao je suditi samo ugarsko-hrvatski sabor i nitko drugi, a Leopoldov sud bio je sastavljen od članova dvorske kamarile. Uzalud su bili protesti Zrinskog koji se pozivao na kraljevo obećanje, na zakonitost, na zasluge svojih predaka, koji su bili glavni pomogači Habsburgovcima da dođu na ugarsko-hrvatsko prijestolje. Sud je 18. travnja 1671. godine donio odluku da se Petru Zrinskom i Krsti Frankopanu odrubi glava »zbog uvrede veličanstva i izdajstva«. Imanja Zrinskih su već opljačkana i ogromno bogatstvo slilo se u ruke cara i njegovih generala, te okolnih velikaša.

Na tako strogu i brutalnu osudu stižu protesti iz svih krajeva Evrope, one Evrope koja je tim junacima prije nekoliko godina okrenula leđa. Zato je kralj Leopold sastavio tajno dvorsko vijeće koje je trebalo ispitati presudu. I to je vijeće smrtnu presudu potvrdilo. Jedino je 29. travnja kralj donio odluku, »pomilovanje«, da im se ne sječe ruka već »samo« glava!

Dan prije smaknuća Petar Zrinski piše svojoj ženi Katarini:

»Moje drago serce!

Nemoj se žalostiti sverhu ovoga pisma, niti burkati. Polag božjeg dokončenja sutra u deset ure budu mene glavu sekli, i tulikajše naokupe tvojemu bratcu. Danas smo mi jedan od drugoga srečno proščenje uzeli. Zato jemljem ja sada po ovom listu i od tebe jedan vekuvečni valete, tebe proseći, ako sam te u čemu zbantuval, ali ti čem zameril (koje ja dobro znam), sprosti mi. Budi Bog hvaljen, ja sam k smrti dobro pripravan, niti se plašim. Ja se ufam u Boga vsemogučega, koji me je na ovom svitu ponizil, da se tulikajše mene hoće smilovati, i ja ga budem molil i prosil

(komu sutra dojti se ufam), da se mi na okupu pred njegovim svetom tronušem u dike vekuvečne sastanemo. Veće ništa neznam ti pisat, niti za sina, niti za drugoga dokončenja našega siromaštva. Ja sam ove na božju volju ostavil, ti se ništar ne žalostiti, ar je to tak moralo biti.

U Novem Mestu, pred zadnjim dnevom mojega življenja, 29. dan aprila meseca, o sedme ore podvečer, leta 1671.

Naj te gospodin Bog s mojum kćerju Auroru Veroniku blagoslovi.

Grof Zrinji Petar

Krsto Frankopan podnosio je svoje tamnovanje mnogo teže. Bio je nježan, pun zanosa, osjećaja. Bio je više pjesnik nego vojskovođa. U tamnici je napisao zbirku pjesama »Gartlic za čas kratiti«. Njegovi su rukopisi sačuvani u istražnim spisima i objavljeni 200 godina poslije smrti. Ti rukopisi prikazuju Frankopanov široki književni interes. Prevodio je Moliéreova »Goeegea Dandina.« Frankopan je za svoje pjesme upotrebio i stih narodne pjesme, dok je Petar Zrinski u parafrazi Nikolinog djela »Adrijanskog mora Sirena« prevodeći sa mađarskog na hrvatski upotrebio dvanaesterac poznat iz književnosti Dubrovnika i Dalmacije.

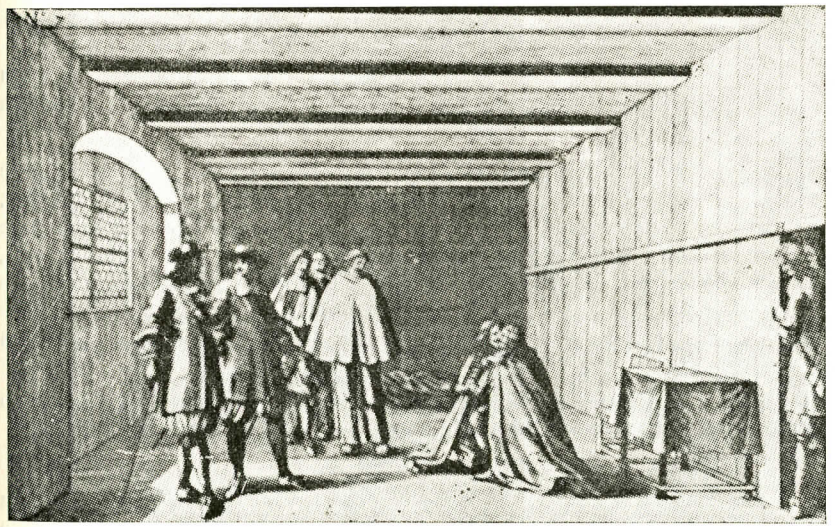

Posljednji oproštaj Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana

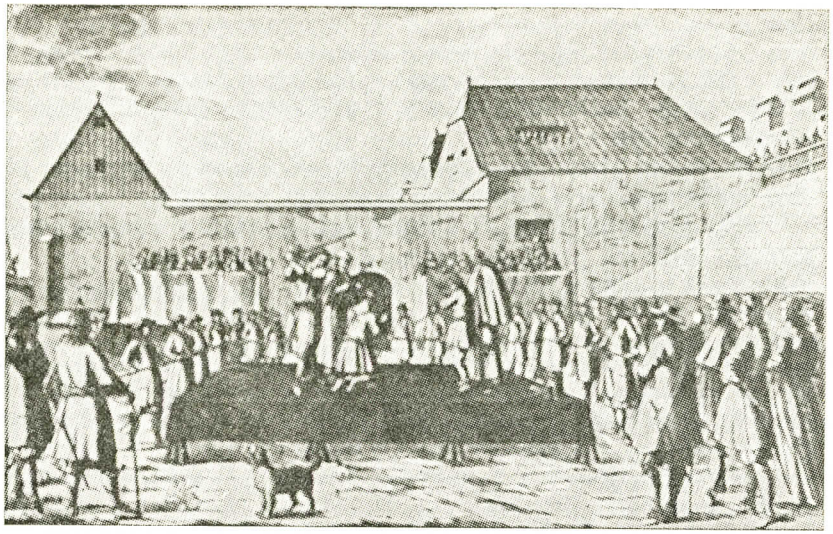

Petru Zrinskom odrubljuju glavu

Dan prije junačke smrti sastali su se Petar i Fran na nekoliko trenutaka u prisustvu tajnika Krištofa Abelea.

Evo kako je književnik Eugen Kumičić opisao taj susret:

— Uto začuju se koračaji s hodnika, vrata se otvore, u sobu uniđe knez Fran, odmah za njim nekoliko kopljanika, pa kapetan von Ehr i povjerenik Molitor.

Zrinski je već ustao, raširio ruke, bujna kosa kao da mu se nadigla, on gleda Frana, ovaj njega sav preobražen, blijed, tronut, drhtav. Hip se gledaju, ne dišu, pa se ganu, naglo koraknu, jače raširе ruke, panu jedan drugomu na prsa, pritisnu čelo o čelo, čvrsto se zagrle, opet se pogledaju zapanjeno i radosno, poljube se više puta, i opet se zagrle. Fran je klonuo glavom na lijevo Petrovo rame, i tako stoje posred onih kopljanika. Grobna je tišina nastala u sobi.

Fran je pridigao glavu i tužno pogledao Petra koji je vidio suze u njegovim očima. Još šute.

Rastanak je bio još teži:

— Zajecaju, zagrle se, naglo ustanu, živo se i silno pogledaju i poljube se dugotrajnim cjelovom. Fran, primivši Petra objeručke za glavu, šane drhtavo:

— Znat će naš narod zašto su pale naše glave.

— Blago onome tko će našim tlačiteljima platiti za djelo koje su nama učinili! — uzdahne Zrinski.

— Odvedite Frankopana, kriknu Molitor bijesno kopljanicima.

Vojnici pograbe Frana za ramena, ali ga puste kad pođe prema vratima.

— Petre, zbogom! Ime, poštenje je dično dobiveno! Petre zbogom! — izvi se iz njegova srca.

— Sutra vidjet ćemo se na drugome svijetu. Zbogom Frane! — otkinu se od Petrova srca.

Još se jedmom pozdrave pogledom u kojem bijahu njihove duše.

Sama tragedija smaknuća bila je 30. travnja u 9 sati prije podne na trgu u Bečkom Novom Mjestu pred gradskom oružnicom. Kroničari su na slijedeći način opisali taj strašan trenutak:

— Vrata su se otvorila, na trg su stupila dva sijeda kapucina, pognute glave, svaki nosi malo propelo, za njima ide kapetan von Ehr, pa deset kopljanika, onda opet dva kapucina, jedan lijevo, drugi desno Petru Zrinskomu koji lagano stupa s propelom u rukama. Sunce mu kruni otkrivenu glavu, onu valovitu crnu kosu,

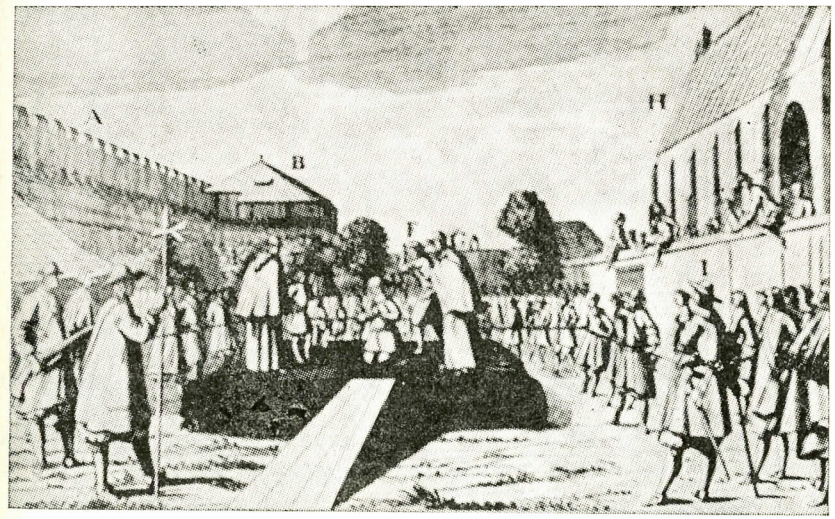

Franu Krsti Frankopanu odrubljuju glavu

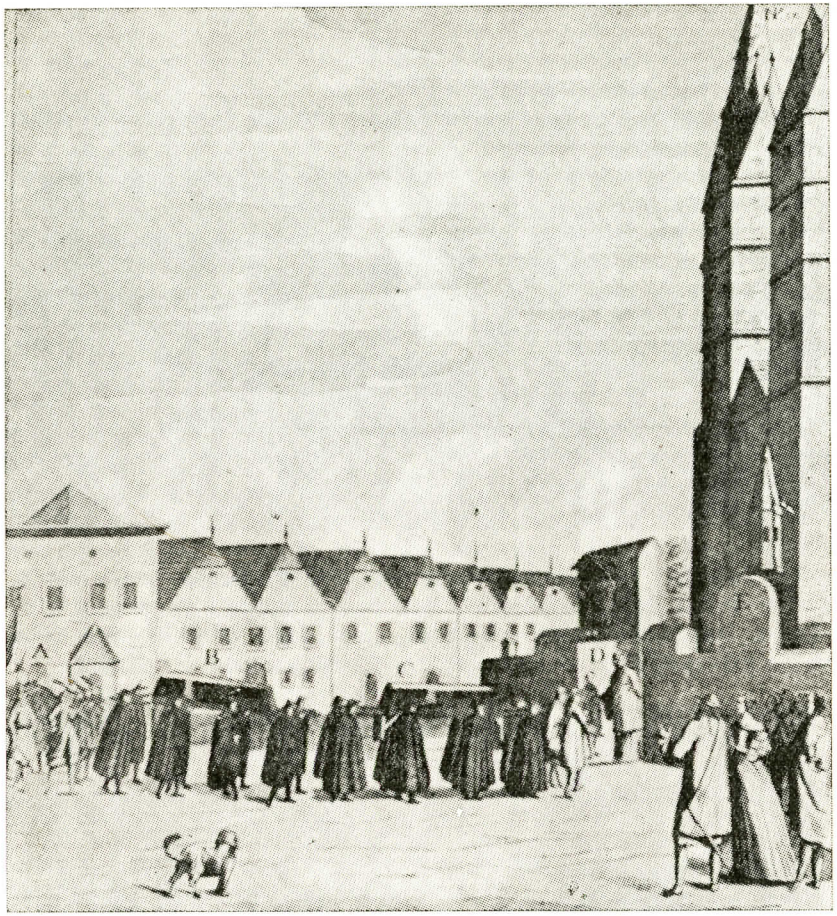

Tjelesa »buntovnika« prenose u crkvu u Bečkom Novom Mjestu

na modroj dolami blistaju se krupne toke. Korak iza njega ide sluga Tardić, pa opet deset kopljanika.

Na kapetanovu zapovijed svi stanu pred oružnicom, netom su izašli iz nje.

Bilježnik kaznenog suda pročita osudu jakim glasom, pa javi da je stiglo pomilovanje od premilostivog cara i kralja Leoploda I da se osuđeniku neće odsjeći desnica.

Gradski sudac slomi jedan štapić i baci ga na trg. Na kapetanovu zapovijed krenu prema stratištu.

Sve su oči uprte u Zrinskoga, svi se čude njegovom spokojnom licu koje prosijava neizmjernom dobrotom i milotom, onako blijedo, onako svijeto, jer njegova blijedoća zanosi na onu velikih mučenika. Iz dubokih očiju proviruje mu neka svijetla nadzemna snaga, jer dok idu lagano trgom, on ne vidi nego malo propelo, on ne čuje nego riječi svojeg ispovjednika koji ga tješi da će domala stupiti među blažene na drugom svijetu . . .

Petar uzađe stalnim korakom na stratište, odmah za njim ispovjednik i sluga.

Krvnik stoji nepomično, drži mač na golom ramenu.

Na kapucinskom trgu odbije devet sati.

Zrinski klekne, pogleda sunce, poljubi svileni rubac, dade ga sluzi i umoli:

— Jure, sveži mi ovim rubcem oči. Zbogom dobri moj Jure. Taj rubac dala mi je moja Katarina na Petrovo pred tri godine.

— Pridigni mi kosu sa zatiljka na tjeme i dobro je sveži.

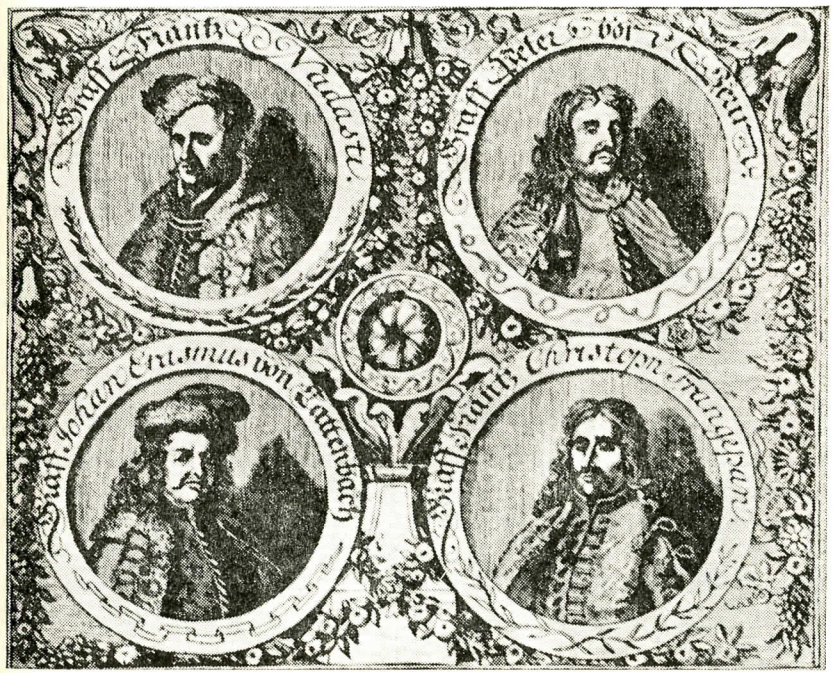

»Buntovnici« Nadaždi, Zrinski, Tattenbach i Frankopan

Sluga sakuplja valovitu crnu kosu... Kad zaveže oči i kosu istim rupcem, odmakne se od gospodara i pokrije lice rukama...

Svuda grobni muk... krvnik podigne svoj veliki mač, silno zamahne, mač sijevne, zazuji i zahvati Zrinskog niže zatiljka po jakoj kosti. Petar pane na ruke, odmah se pridigne na koljena, a krvnik sav smeten naglo zamahne, ali i drugi put udari krivo, zasiječe tek do pol vrata. Zrinski se sruši na prsa, protegne se, krv poprska crno sukno, zapuši se na suncu, mrzli trnci prolete one ljude naokolo, mnogi proklinju krvnika koji tako muči krštenu dušu. Zrinski se trza na onom suknu, pridiže se, glava mu visi, njiše se na sve strane, krv šiklja iz grozne rane, kosa mu se razvezala, i ona visi, okrvavljena vuče se po suknu, a krvnik sav izvan sebe, bijesan, hvata kosu, lovi glavu da je odreže. Ljudi se zgražaju, neki urliču, mnogi bježe s bedema. Krvnik napokon odreže. otpili krvavu glavu, pa odskoči...

Ne prođe ni četvrt sata, vrata oružnice opet zaškrinu i zacvile. Na trg dovedu kneza Frana, sve onako, kao i Petra...

Krvnik se raskorači iza kneza, malko postrance, digne objeručke mač visoko nad svoje rame silno zamahne, mač sijevne, zazuji, zasiječe se u rame, u kost...

Krvnik zamahne drugi put, svud grobni muk, mač se zakrene malko, jače sijevne, zakrši iznad zatiljka po glavi, i razmrska kost ...

Krvnik razjaren, mahnit, omjeri oštro, zamahne treći put: glava odleti, muklo udari o daske, odbije se malko, prevali se sa stratišta na ploće i okrene se jedanput do crnog sukna u kojem je bilo ono truplo do Petrova ramena.

Truplo se zavaljalo samo groznim trzajima na rub stratišta, omastilo se svojom krvi, i još je jednom pridiglo ruke i zgrčilo noge, pa se proteglo.

I pale su tako te dvije velikaške glave i time je presječena razvojna nit dviju loza koje su u šest stoljeća ostavile dubok trag u povijesti Hrvatske. Petru je bilo 50, a Krsti 30 godina. Istog trenutka pale su glave i ostalih zavjerenika. U Beču je odrubljena glava Franji Nádasdyu. Slovenski feudalac Erazmo Tottebach također je pogubljen. Srpski graničatski vladika Gavro Mijakić umro je u tamnici. Jedino je zet Petra Zrinskog Franjo Rákoczy bio pomilovan, ali je i on umro 1677. godine i ostavio tromjesečnog sina Franju. Sin Petra Zrinskog umro je u tamnici u Grazu u tvrđavi Schlossberg 11 studenoga 1703. godine, a Adam, sin Petrovog brata Nikole poginuo je u bici kod Slankamena 19. kolovoza 1691. godine.

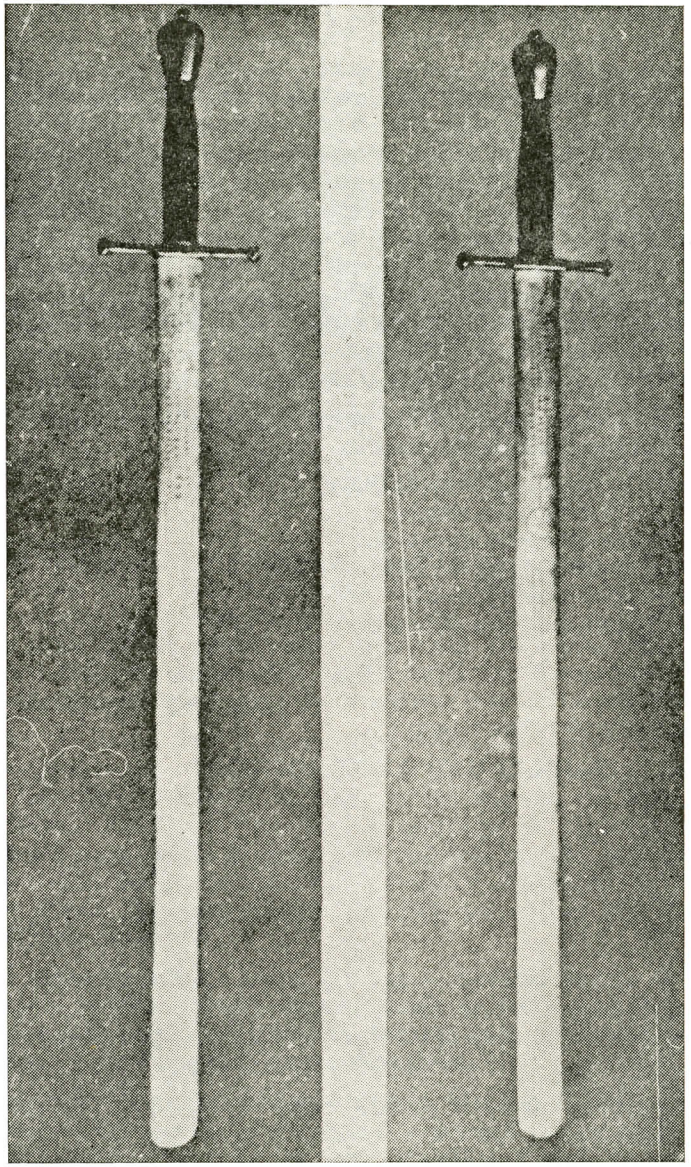

Mač kojim su odrubljene glave Petru Zrinskom i Franu Krsti Frankopanu

Jelena Zrinski-Rákoczy, kći Petra, preudala se nakon smrti svog supruga Franje za Imbru Thökölyja s kojim je poslije velikog turskog rata pošla u progonstvo, umrla je u Maloj Aziji i bila je pokopana 18. listopada 1703. godine u crkvi sv. Benedikta u Galati u Carigradu. A njen sin — Franjo Rákoczy II, unuk Petra podigao je kasnije bunu protiv Leoploda. Kao erdeljski vojvoda imao je prilično vlast, ali je ipak bio preslab da se odupre Beču. Mirom u Szatmáru 1. svibnja 1711. g. Franjini privrženici prihvaćaju austrijsku vlast, a Franjo, koji se u to vrijeme nalazio u Poljskoj i Rusiji nije pristao na taj mir, već se iselio u Francusku, a zatim u Tursku, gdje je umro u Rodostu na Mramornom moru 8. travnja 1735. godine, a sahranjen je uz svoju majku Jelenu Zrinsku. Kosti Jelene Zrinske, Franje Rákoczyja i Imbra Thökölyja prenijeli su Mađari 1906. godine u Košice u današnjoj Čehoslovačkoj.

Tri stoljeća su prošla od smrti dvaju velikana koje je narod teško prežalio i kako kaže pjesnik:

»Dvije junačke poletješe glave,
A milijun zaplaka srdaca,
Crna krvca naših mučenika;
A iz oči hrvatskog naroda
Potekoše suze žalosnice
Za njegova do dva velikana«

Pošteno su živjeli Petar i Fran. Pošteno su se borili i junački poginuli. Narod ih nije zaboravio. A to je znao Fran Krsto Frankopan izrekavši velike riječi:

»NAVEK ON ŽIVI KI ZGINE POŠTENO«

pet povijesnih gradova

zrin

Od stare postojbine Zrinskih, grada Zrina u srcu Zrinske gore, po kojem je ova čuvena hrvatska obitelj dobila i svoje ime, ostala je do danas samo kamena razvalina. Još se nazire centralna kula, dok je od ostalih zidina ostalo vrlo malo: tek temelji. Nedaleko je i gotska kapelica svete Magdalene, te omanje selo Zrin sa župnom crkvom svetoga Križa.

Put do Zrina vodi kroz najljepše predjele povijesne Banije, stare hrvatske banovinske pokrajine i žarišta najnovijeg otpora protiv fašističkih osvajača. Najbliži put od Zagreba do Zrina, vodi preko Siska, Petrinje i Hrvatske Kostajnice. Iz slikovite doline Une skreće se u njedra Zrinske gore kod sela Divuša. Nekoliko kilometara dugi put preko Graovica i Rogulja dovest će vas do slikovitog Zrina. Nedaleko odavde je i Priseka, najviši vrh Petrove gore (615 metara).

U ovom junačkom kraju, gdje se stoljećima kovala sloboda, rođen je i Nikola Zrinski, čuveni junak iz bitke kod Sigeta. U Zrinu je počeo nagli uspon obitelji Zrinski, koja je kasnije boraveći u Ozlju i Čakovcu, stekla nacionalnu slavu.

Odličan, za tadašnje vojne prilike strateški položaj Zrina, »tamo gdje orao vije svoje gnijezdo«, uvjetovao je formiranje značajnijeg feudalnog središta na ovoj lokaciji, već u 12. i 13. stoljeću. Slično kao i u Ozlju, ovdje se također među prvim vlasnicima utvrde spominju članovi plemićke obitelji Babonić. Prema starim zapisima, godine 1302. je u Zrinu boravio hrvatski ban Stjepan Ba-

bonić, a godinu dana kasnije spominju se banovi sinovi Radoslav i Stjepan.

Neki povijesničari prema tome zaključuju da su Zrin podigli upravo Babonići, jer je njihova vlast bila »rasprostrta po cijeloj Slavoniji, a banska im je vlast bila nasljedna«. Ipak, Babonići su se na vrhuncu svoje moći odrekli Zrina. Ban Ivan Babonić je godine 1328. založio za 250 maraka Zrin s okolnim posjedom braći Slovjen, Lovri, Ivanu i *Ugrinu.*

S detaljnijim podacima o građevinskom stanju tadanjeg Zrina ne raspolažemo, ali je sačuvan podatak da ga je hrvatsko-ugarski kralj Ljudevit I 31. srpnja 1347. godine oduzeo ondašnjem vlasniku Lovri Totu, županu vašvarske i šopronske županije, te dao »na vječna vremena« Grguru i Jurju Šubiću u zamjenu za grad Ostrovicu u Dalmaciji. Županu Totu je pak za zamjenu dao imanje oko Rahocze (Bakva, Ilača i Viljevo).

Tako su sredinom 14. stoljeća u posjed Zrina došli Šubići, knezovi bribirski. Po svojem novom prebivalištu dobili su i ime Zrinski, koje se kasnije proslavilo cijelom Evropom zbog izvanredne hrabrosti i načitanosti članova ove obitelji. U vrijeme Zrinskih, Zrin je bio odlično utvrđen grad, sposoban i za najveće borbe i okršaje. Stari zapisi i crteži govore o tome da se Zrin sastojao zapravo od dva utvrđena grada, jedan većeg o drugi manjeg opsega u njemu. Glavni ulaz u utvrđeni grad, koji se nalazio na vrhu jednom istaknutog uzvišenja, nalazio se s jugoistočne strane.

U 16. stoljeću Zrin je bio i središte velikih imanja Zrinskih u Baniji, kojemu su još pripadali utvrđeni gradovi Gvozdansko, Vranograč, Cazin, Pedalj, Novigrad, Mutnica, Todorovo i Gradec. Bila je to ujedno i čvrsta obrambena linija od stalnih turskih provala, koje su u to vrijeme bile sve češće i oštrije. Zbog stalne turske opasnosti počeli su nestajati kmetovi sa Zrinskih imanja, koji su, plašeći se pljačke i pokolja, bježali na zapad. Stoga je Nikoli Zrinskomu dobro došla ponuda kralja Ferdinanda da mu 1546. godine proda cijelo Međimurje zajedno s gradovima Čakovcem, Štrigovom i Legradom.

Iza odlaska Zrinskih, u Zrinu je ostala oveća carska posada, koja je imala zadatak da čuva državnu granicu prema Turskoj. Međutim, Zrin se nije dugo mogao opirati turskoj najezdi. Utvrdu je 1577. godine osvojio Ferhatpaša, ali je hrabri hrvatski ban Krsto Ungnad iduće godine uspio preoteti. Hrvatska vlast nije vladala u novoosvojenom Zrinu ni godinu dana, a Turci su opet došli u posjed utvrde. Oni su ovdje stolovali sve do 1688. godine, kada su protjerani iz Banije.

Hrvati se nisu lako odrekli Zrina i okolnih utvrda, te je na ovom prostoru dolazilo do stalnih hrvatsko-turskih okršaja. Tako

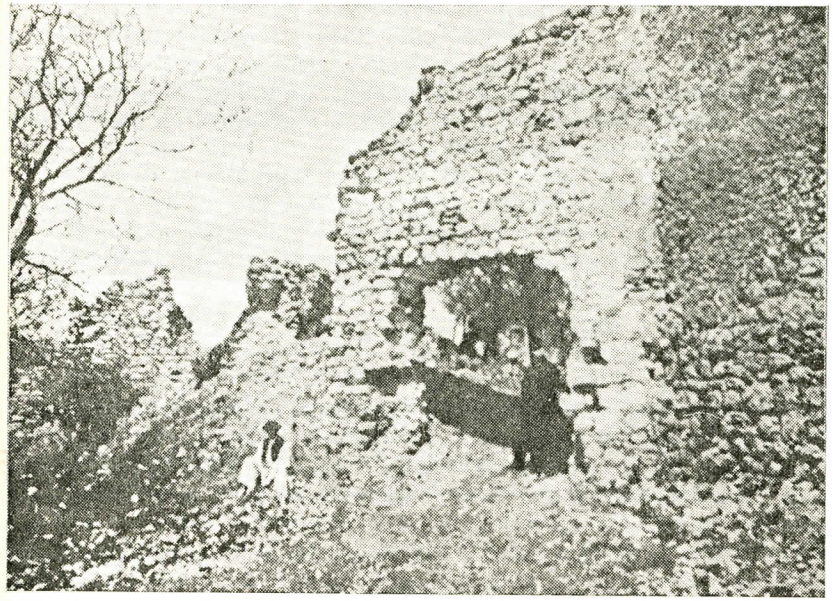

Zidine staroga Zrina

su se kod Zrina odigrale dvije poznate povijesne bitke u kojima su jednom bili pobjednici Turci, a drugi put Hrvati. Junačina, grof Sigismund Erdedi nije imao sreće u bitci s Turcima pod Zrinom 29. travnja 1625. godine. Njegova je hrabra vojska potučena, a Turci su slavili još jednu važnu pobjedu. Što nije pošlo za rukom Erdediju, uspio je grof Ivan Drašković, koji je s hrabrom hrvatskom vojskom uspio 29. srpnja 1689. godine na polju pred Zrinom poraziti veliku tursku vojsku.

Čim su Turci bili protjerani iz Banije, Zrin gubi svoju strateško važnost. U novim uvjetima života, kada je opasnost od vojnih prodora Turaka prestala, »orlovo gnijezdo« ima sve manje uvjeta za opstanak. Izvan suvremenijih trgovačkih putova, izvan dohvata novih strujanja, Zrin je ostao po strani od demografskog procvata. Godine 1753. je doduše krajiška uprava dala obnoviti zidine Zrina, ali je to gradu samo produžilo život a nije mu osiguralo i trajniju egzistenciju.

U to vrijeme u Zrinu je stolovao »kapetan zrinske kumpanije sa stalnom posadom«. Zidine Zrina krile su u sebi i veliku tamnicu, te značajno skladište oružja. Povijesni podaci, međutim, go-

vore da vojnici nisu rado stanovali u ovoj osami. Uz to, u Zrinu nije bilo ni dovoljno pitke vode. Zato su utvrdu vojnici jedne noći početkom 19. stoljeća hotimice zapalili, a stare zidine se nikad više nisu obnovile. Poslije ukidanja Vojne krajine 1873. godine, zidine Zrina dolaze pod upravu zrinske općine, pa su otada ostavljene na milost i nemilost zuba vremena.

ozalj

Kada krenete dolinom slikovite Kupe od Karlovca u pravcu Metlike, ni ne primjećujete kako kilometri odmiču dok vam se oči naslađuju na prirodnim ljepotama kraja. Pogotovo ako je dan lijep i sunčan. Poslije dvadesetak kilometara puta, pred vama osvane opjevani Ozalj. To je kruna prekrasne doline Kupe!

Ovdje je zastala hrvatska povijest. Tu zastane i svaki namjernik da se divi prizoru, te da se raspita o povijesti Ozlja. Stara gradska utvrda uzdiže se na litici, a u grad se ulazi slikovitim mostom. »Usred gradske grabe nalazi se stup, remek djelo klesarstva i ratnog graditeljstva« — zapisao je povjesničar Đuro Szabo. Vrijedi napomenuti da je ovaj most bio pokretljiv sve do 1821. godine!

Prekrasno je danas očuvana branič-kula, a tu je zatim i bizarna gotička kapelica svetog Antuna i konačno dvor Zrinskih, kojeg još zovu »žitnica«. Vrijedi, naravno, pomno razgledati ozaljske zidine, dapače zaviriti u njihova njedra ...

Muzej grada Ozlja nudi ugodna iznenađenja. Posebnu vrijednost ovdje prestavlja bez sumnje mač kojim su 30. travnja 1671. godine u Bečkom Novom Mjestu odsječene glave hrvatskih velikana, Petra Zrinskoga i Frana Krste Frankopana. Tu su i vrijedne zbirke srednjevjekovnog oružja, te etnografskog blaga. Ozaljski muzej je još u razvoju, pa možemo očekivati u buduće izlaganje novih vrijednih povijesnih eksponata.

Stari Ozalj je i turističko središte, omiljelo izletište Karlovčana, a pomalo i udaljenijih Zagrepčana. Povijest privlači. Zato su zidine obnovljene, a jedno krilo preuređeno u restauraciju i sobe za prihvat turista i namjernika. Suvremena valorizacija starih zdanja i ovdje je prodrla uglavnom automobilom.

I tako dok se posjetilac divi zidinama Ozlja, prožme ga želja da o njima nešto više sazna. Zato pođimo ozaljskim povijesnim putovima u daleku prošlost. Vrlo je zanimljiva.

Nalazi iz ozaljske spilje govore nam o kontinuitetu naseljenosti ovoga kraja još iz prethistorijskih vremena. U srednjem pak vijeku grad se spominje među prvima u Hrvatskoj. Plodna nizina Kupe, relativno povoljan riječni prijelaz i strateški položaj na uzdignutoj kamenoj litici, te konačno smještaj na važnom trgovačkom putu dolinom Kupe, dali su Ozlju osebujan život već u 12. i 13. stoljeću, a osobito kasnije. O Ozlju se po prvi put govori 1244. godine, kada je grad i okolni posjed pripadao direktno kralju Beli IV. Sposobni plemići Babonići silom ga otimaju 1280., te njime suvereno vladaju i upravljaju sve do 1327. godine. Tada je Ozalj opet preotet oružjem, a novi gospodar je postao kralj Karlo Robert.

Kao kraljevsko imanje Ozalj uskoro prelazi u ruke hrvatsko-ugarskog kralja Sigismunda. Ovaj je često zapadao u velike dugove prema plemićkim obiteljima, jer mu je trebalo mnogo novaca za ratne i državničke poslove. Njegovi vjerovnici bili su i Frankopani, knezovi krčki. Zato im 1398. godine kralj Sigsmund »za sva vremena« proda Ozalj i to za 42.000 forinti.

Sredinom 16. stoljeća Frankopani su došli ženidbenom vezom u bliske rodbinske odnose s drugom čuvenom plemićkom hrvatskom obitelji, Zrinski. Godine 1550. i Ozalj prelazi u ruke slavnog sigetskog junaka Nikole Šubića Zrinskog. Nikola je bio i veoma sposoban i briljiv voditelj svojih imanja, te je posvuda i mnogo gradio. Tako je i u Ozlju 1556. godine Nikola sagradio krasnu dvo-

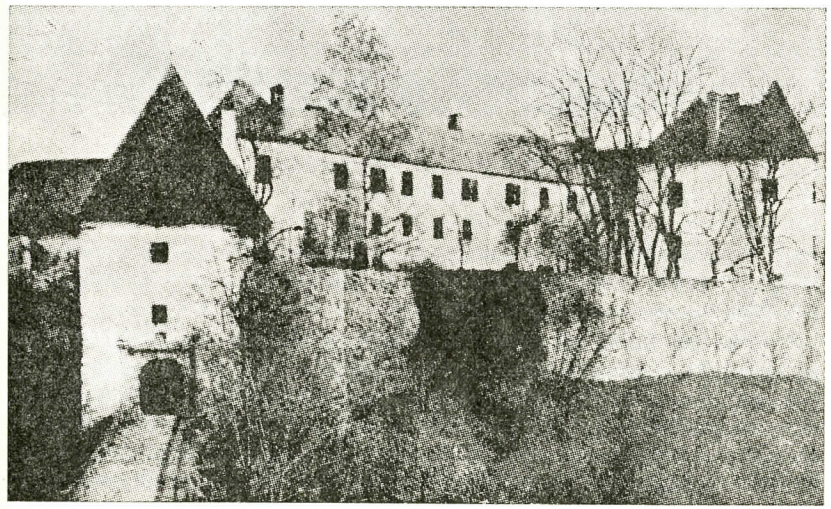

Ozalj koncem prošlog stoljeća

Ozaljska utvrda danas

katnu palaču koja još idanas postoji (»žitnica«). Velika prostorija, koja je valjda kasnije služila kao skladište žita, bila je centralna dvorska dvorana u vrijeme Zrinskih.

Čuvena urota zrinsko-frankopanska, koja je tragično završila za hrvatsku naciju, donijela je već 1670. godine Ozlju velike nevolje. Soldateska po naređenju bečkoga dvora plijeni i pali po Ozlju, odnosi sve što je bilo pokretljivo i vrijedno. Ipak vlasnikom Ozlja ostaje sve do 1691. godine posljednji potomak zrinske loze, Adam Zrinski, kada gine u poznatoj bitci s Turcima kod Slankamena. Kraljevska komora ja tada unovčila i staro ozaljsko zdanje prodavši ga grofovima Petazzi.

Kasnije je Ozalj promijenio nekoliko vlasnika. Godine 1725. kupuje ga obitelj grofa Rajmunda Perlasa, a 1766. čuvena obitelj Batthyany. Među posljednjim obiteljima, vlasnicima Ozlja, spominju se članovi obitelji Thurn i Taxis.

szigetvar

Tko još nije čuo za čuvenu bitku kod Sigeta 1566. godine? Tko još nije čuo za junačku i opjevanu smrt hrvatskoga bana i junaka Nikole Šubića Zrinskog?

Danas na mjesto ovih povijesnih zbivanja, koja su potresla Evropu 16. stoljeća, dolazimo odličnim asfaltnim cestama, bilo iz pravca Čakovca preko Letenya i Nagykanisze ili iz Osijeka preko Mohacsa i Pesci. Godine 1966. održana je u Szigetvaru veličanstvena proslava 400. obljetnice čuvene sigetske bitke. Prije toga je narod ovoga grada i Mađarske uložio velika sredstva za obnovu starih zidina i uređivanja spomen muzeja.

Danas Szigetvar djeluje veličanstveno! Obrambene zidine i kule izvrsno su restaurirane i očuvane. Njima se može prošetati i uživatu u pejzažu okolice i unutrašnjosti utvrde. U obnovljenoj i dograđenoj ogromnoj džamiji Selima II danas je uređen jedinstven muzej. Gostoljubivi domaćini rado će vam pokazati bogatstvo koje je ovdje pohranjeno. Naravno, najveći dio muzejskog blaga govori o čuvenoj sigetskoj bici i Nikoli Šubiću Zrinskom. Tu su i vrijedni podaci o međimurskom Čakovcu, o Nikoli Zrinskom mlađem i njegovom književnom stvaralaštvu. U muzeju posjetilac može veoma slikovito doživjeti tragiku i junaštvo velike sigetske bitke. Izložena umjetnička djela, oružja, knjige i ratna oprema dočaravaju izuzetnu važnost toga trenutka 16. stoljeća. Osim toga, ovdje se može osjetiti i dodir s orijentom. Arapski zapisi, bogata turska ostavština, džamija Selima II, arhitektura — sve to dočarava sliku vladavine Turaka u Szigetvaru, koja je trajala 122 godine.

Računa se da je srednjevjekovna utvrda u Szigetvaru nastala u 14. i početkom 15. stoljeća. Plemićke obitelji, koje su gradile Szigetvar, dobro su uočile povoljnost strateškog položaja na jednom otoku potoka Almas. Već tada su obrambeni zidovi zatvarali relativno veliki prostor u kojem je izgrađen grad. Čitavo utvrđenje branili su opkopi široki i preko stotinu metara! Voda je prema tome bila glavna obrambena snaga starog Szigetvara.

U 16. stoljeću, ili tačnije oko 1530. godine, pozicija Szigetvara postaje sve važnija. Turska opasnost je sve bliža, pa se i utvrda prilagođava novim uvjetima ratovanja. Grad je opkoljen jačim i debljim zemljanim šančevima, podižu se i drvne palisade. Tvrđava je poprimila oblik skoro pravilnog kvadrata s jakim bastionima na kutevima. Veliki građevinski radovi obavljeni su 1558. godine, dakle već poslije prvih opsjedanja utvrde od strane Truskih četa.

Početkom 16. stoljeća Turci su naumili da prodru što dalje na sjever Panonske nizine, a krajnji cilj im je bio sam Beč. Godine 1526. osmanlijske čete su izvojevale veoma važnu pobjedu kod Mohacsa na Dunavu, a 1543. godine je pao i Pecs. Tako je utvrda u Szigetvaru ostala jedino značajnije uporište kršćanstva u južnoj Ugarskoj, pa prema tome i veoma važni bastion obrane Evrope od Turaka.

Iste godine kada je pao Pecs, Szigetvar postaje kraljevska utvrda. Ova tvrđava zbog nezadrživosti janjičara postaje tih godina najvažnijom u carevini. Godine 1555. i 1556. Turci su već opsjedali Szigetvar, ali ga nisu uspjeli osvojiti. Na čelu hrabrih branilaca stajao je jedan od najboljih vojnika onoga vremena, hrvatski kapetan Marko Stančić-Horvat.

Nikola Šubić Zrinski i sultan Sulejman II

U uvjetima stalnih turskih provala, započeli su obimni građevinski radovi na proširenju Szigetvara 1558. godine. Na osnovi izvrsnih planova talijanskih stručnjaka za nizinske fortifikacije, izgrađena je u roku od dvije godine gotovo neosvojiva utvrda. Neprekidno je radilo više od 300 kmetova, Szigetvar dobiva četiri obrambene tvrđave, raspoređene jedna iza druge, koje su bile povezane mostovima i činile zajedno »neosvojiv« obrambeni sklop. Tvrđave su imale i svoja imena: unutrašnja i vanjska, te stari i novi grad.

Godine 1566. veliki turski sultan Sulejman II naumio je da sa 100.000 izvrsno izvježbanih ratnika pođe na Beč. Na putu ovoj ogromnoj vojnoj sili ispriječio se Szigetvar. Kapetanom szigetvarskim tada je postavljen vlasnik Čakovca i istaknuti hrvatski junak, Nikola Šubić Zrinski. U gradu se u času dolaska osmanlijskih četa našlo 2500 hrvatskih i mađarskih vojnika. Oni su raspolagali i s 54 topa. To je bila posada koja se namjeravala pod svaku cijenu oduprijeti gotovo pedeseterostrukoj većoj turskoj sili. Vojnici su se prije početka bitke zakleli svojem vođi, Nikoli Šubiću Zrinskom, da će obraniti Szigetvar ili »svi do jednoga poginuti u ljutom boju«. U testamentu Nikole Zrinskoga, koji se još i danas čuva u szigetvarskom muzeju, piše da je »Szigetvar jaka tvrđava kako kršćanstva, tako i carske i kraljevske vlasti«, te da ga treba pod svaku cijenu obraniti.

Bitka kod Szigetvara je trajala punih mjesec dana. Turci su svom snagom navaljivali, a malobrojnoj posadi od nikud nije stizala pomoć. Već su pali u ruke Turaka vanjski dijelovi utvrde, a 7. rujna 1566. godine je u unutrašnjoj tvrđavi ostala šačica preživjelih branilaca na čelu s hrabrim Nikolom Šubićem Zrinskim. Tada je donesena sudbonosna odluka. Nikola je uvidio da grad neće moći obraniti, te je sa svojim vojnicima u ranu zoru navedenog dana provalio iz utvrde i u ljutom boju prsa u prsa poginuo. Ova slavna bitka odigrala se kod mosta na izlazu iz unutrašnje tvrđave.

Od 2500 branilaca gotovo nitko nije preživio szigetvarsku katastrofu. Turci su pak ovdje ostavili gotovo 30.000 mrtvih! Pred kraj bitke u svojem šatoru umro je i sultan Sulejman II, kojega je naslijedio Selim II. Turci su izgubili pod Szigetvarom previše vojske da bi mogli ići dalje na Beč. Tako je hrabra szigetvarska posada spasila Beč od propasti, u kojem je već zavladala panika. Turci su glavu szigetvarskog junaka Nikole Šubića Zrinskog nabili na kolac i izložili je za »opomenu svakom koji se usprotivi turskoj sili«.

Čuveni Richelieu, ministar-predsjednik na dvoru tadašnjeg francuskog kralja Luja XIII, je o szigetvarskoj bici zapisao:

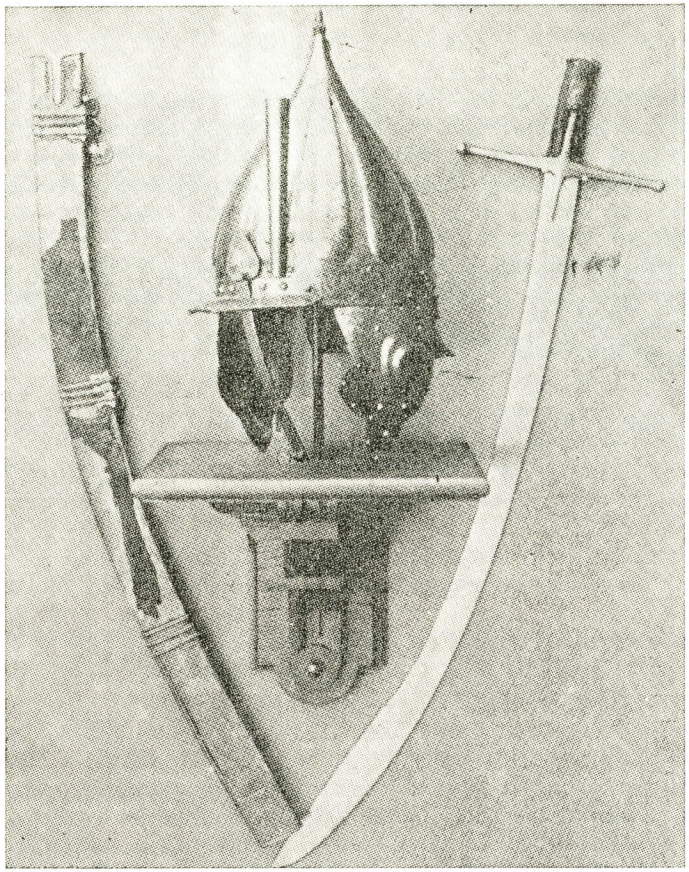

Mač i kaciga Nikole Šubića Zrinskog

— Bilo je potrebno da se desi čudo da bi se Habsburška carevina održala. To čudo se dogodilo kod Szigetvara.

Junaštvom branioca Szigetvara bila je zadivljena cijela Evropa. Čitava Evropa je tugovala zbog poraza kod Szigetvara, jer su Turci osvojili još jedan bastion kršćanstva.

Poslije pada tvrđave, stanovništvo Szigetvara je bilo poubijano i odvedeno. Szigetvar postaje jedno od najistaknutijih turskih utvrđenja i »strah i trepet za južnu Ugarsku«. U tvrđavu su uselili turski vojnici, trgovci, obrtnici i službenici upravnih organa. Ovdje su naseljeni poturice raznih balkanskih narodnosti.

Na mjestu gdje je u svojem šatoru za vrijeme bitke umro sultan Sulejman II, njegov nasljednik je u sultanovu čast dao podići lijepo orijentalno turbe. Osim toga, Selim II je dao izgraditi u centru szigetvarske tvrđave prekrasnu džamiju ogromnih dimenzija. Najveći dio džamije je očuvan do danas i u njoj se nalazi szigetvarski muzej. Turskih ostataka ima i u samom gradu Szigetvaru. Na centralnom trgu nalazi se čuvena Ali-pašina džamija s kupolom, koja je kasnije pretvorena u kršćansku crkvu. U gradu se očuvala i jedna originalna turska kuća, a vrlo je zanimljiva i građevina nekadašnje Koran-škole.

Poslije učestalih poraza turske vojske sredinom 17. stoljeća, Szigetvar je ponovo oslobođen 1689. Ovdje naseljava mađarsko stanovništvo, a tvrđava ima razne ekonomske i društvene namjene.

Na kraju da zabilježimo i jedan zapis iz szigetvarskog turističkog prospekta:

— Szigetvar je svojom tragično lijepom historijskom prošlošću, svojim turskim spomenicima i epopejom szigetvarske bitke, danas ipak ostao tihi provincijski gradić, privlačni magnet sve brojnijih turista.

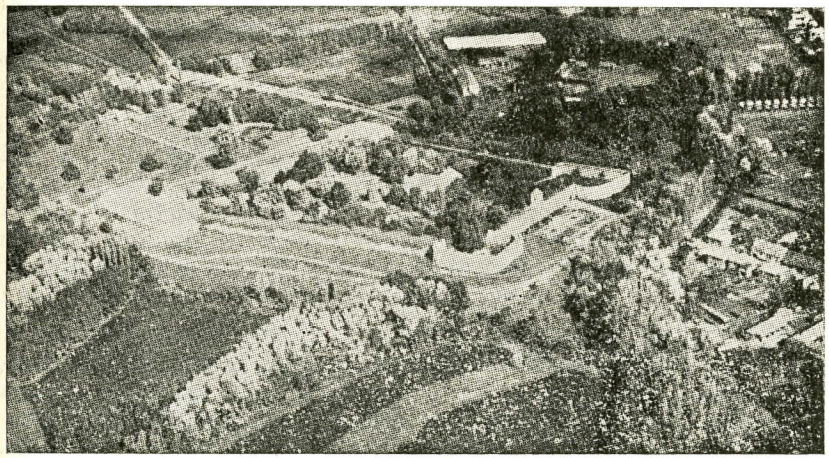

Utvrda Szigetvar danas

čakovec

U srcu plodnog Međimurja, tamo gdje se danas križaju sve važnije željezničke i cestovne veze kraja »med dvemi vodami«, nalazi se prekrasna ravničarska fortifikacija — utvrda Zrinskih. Čakovec, smješten svega 14 kilometara sjevernije od baroknog Varaždina, čuva u svojim njedrima biser srednjevjekovne izgradnje.

Ljubitelj povijesti i poznavalac okrutne prošlosti obitelji Zrinski, neobično se osjeća kada ulazi u to velebno zdanje. Jer, ono je neizbrisiv dio hrvatske nacionalne povijesti, ovdje je u 17. stoljeću bio centar otpora protiv carskog jarma i centralizma, centar čuvene urote zrinsko-frankopanske. U stari dvorac se još i danas ulazi kroz uređeni park. Akacija stara nekoliko stotina godina, koja je zaštićeni spomenik prirode, podsjeća već na prvom koraku na prohujala i burna vremena.

Zatim tu je jezero koje je tek »reliquie reliquiarum« velikog opkopa oko utvrde iz srednjega vijeka. Pokretnog mosta više nema, već se zemljanim nasipom ograđenim živicom ulazi u vanjsku zgradu čakovačke tvrđave. Po svojim dimenzijama ovaj velebni ulaz je valjda jedinstvena »bolta« među našim starim zdanjima! Put nas zatim vodi kroz idilično dvorište. Desno, na vanjskoj zgradi, penju se stepenice na kojima se prema predaji oprostio Petar Zrinski od svoje supruge Katarine odlazeći u Beč iz kojeg se više nikad nije vratio.

Put nas dalje vodi u centralnu palaču Zrinskih. Odmah kod ulaza, na desnoj strani veže, nalazi se bivša kapelica Zrinskih. Ovdje se još i danas čuvaju predmeti sakralne umjetnosti kojima su se koristili članovi obitelji Zrinski. Muzej Međimurja radi na ponovnom otvorenju kapelice za oči namjernika, pa će posjetioci za godinu-dvije moći doživjeti »duh prohujalog vremena molitve i tragike«.

I vanjska i centralna zgrada čakovačkog Staroga grada dosta su dobro očuvane. Istina, od staroga sjaja i urednosti iz vremena Zrinskih i donekle Althana, nije ostalo mnogo, ali ipak staro zdanje zadivljuje posjetioca svojom monumentalnošću i oblicima. Vanjsku zgradu je danas »zaposjeo« Muzej Međimurja. Iako još u razvoju (osnovan je 1954. godine), Muzej Miđimurja već danas pruža razgledavaču pravo uživanje. Osobita poslastica je bez sumnje bogata etnografska zbirka autohtonog međimurskog sela, pa zatim arheološki i cehovski odjel, izložbene prostorije namijenjene velikom kompozitoru Čakovčaninu Josipu Štolceru-Slavenskom, zatim odjel NOB-e... U vanjskoj zgradi je ostalo još neuređeno ju-

goistočno krilo, na koje su bacili oko ugostitelji. Možda ćemo za koju godinu ovdje u sjeni povijesti i starih zidina piti toplu kavu.

Centralna dvokatna palača ima površinu veću od tri tisuće kvadratnih metara! Dugi hodnici, bezbrojne prostorije, vrata, prozori, veliki buzdovani na kutevima krovišta. Tu su se danas nastanili i mnogobrojni korisnici. Spomenut ćemo samo dvije divne prostorije. To je galerija slika na drugom katu; galerija kakvom bi se ponosio i koji od republičkih centara. U prizemlju je pak uređen izložbeni salon sa starinskim ambijentom i patinom. Galerija krije vrijedna djela slikara i skulptura vezanih uz Međimurje (Lujo Bezeredi, Ladislav Kralj-Međimurec i drugi), a izložbeni salon je arena vrijednih likovnih, skulptorskih i drugih ostvarenja umjetnika iz Međimurja i Evrope.

Eto, to bi bila letimična i najkraća skica sadašnjosti staroga sijela Zrinskih. Trebalo bi sigurno spomenuti još i planove za restauraciju zgrada i okoliša, koji su se pomalo počeli već i ostvarivati. Osobito je vrijedan projekt Zagrepčanina inž. Kanija pod naslovom »Perivoj Zrinskih«. Za njegovu realizaciju treba mnogo novaca, ali jednom će se valjda smoći za sve... (Tako bar kaže Vladimir Kapun, radišni direktor Muzeja Međimurja.)

I tako, dok promatramo te stare oronule zidine natopljene poviješću i legendama, postajemo nekako nostalgični, zamišljeni.

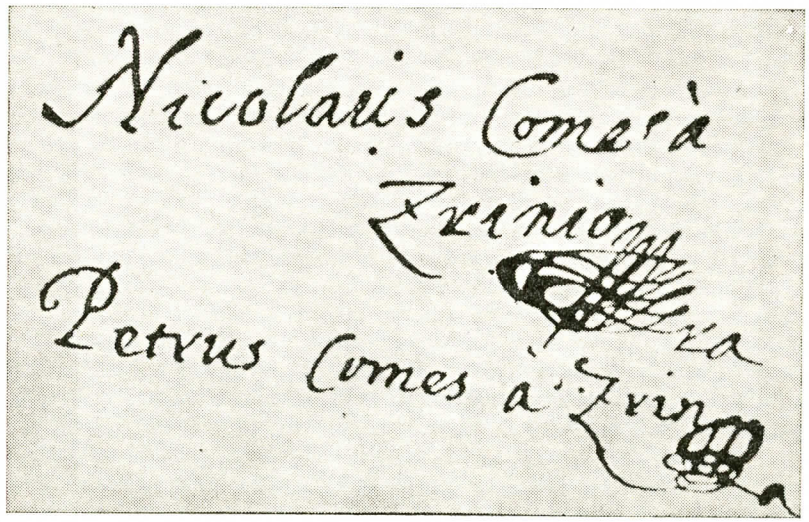

Potpisi Nikole i Petra Zrinskoga

Povijest nas zove u svoja njedra puna zanimljivosti i nepoznanica. Čakovec je riznica povijesti.

Na ulazu u centralnu palaču Staroga grada nalazi se naslonjena na zid stara rimska stella. Uklesani par legionarskih oficira star je gotovo dvije tisuće godina! Popratni tekst govori da su stellu podigli 42-godišnja kćer i 25-godišnji sin. To je jedan od ostataka stare rimske stative (vojnog uporišta), koja se navodno zvala Aquama, a nalazila se na mjestu današnjeg Čakovca. Dakle, kontinuitet naseljenosti na čakovačkoj lokaciji može se pratiti još od antičkih vremena, a po arheološkim nalazima, kojima obiluje Muzej Međimurja, još i znatno ranije.

Slavenski Čakovec po prvi put se spominje u 13. stoljeću, iako se pouzdano zna da su Međimurje naselili još šesto do sedamsto godina ranije. Prvi poznati vlasnici čakovačke utvrde bili su grofovi iz obitelji Čak, pa se smatra da je grad upravo po njima dobio i svoje ime (»Vidi Čakov turen«).

U svoj burnoj prošlosti prije i poslije Zrinskih, Čakovec je mijenjao razne gospodare, ali se na tim razdobljima ne bismo željeli na ovom mjestu dalje zadržati. Tako se kao vlasnik čakovačkog posjeda i utvrde spominje 1267. godine plemić Henrik Gising, pa od 1350. Lackovići, od 1397. braća Kanižaji, od 1405. grofovi Celjski, te od 1473. godine plemići iz obitelji Ernušt. U tom razdoblju Čakovec je uglavnom drvena utvrda manjeg značenja, ali ipak njeni vlasnici upravljaju i većim dijelom Međimurja. Takvo upravno-strateško značenje Čakovec zahvaljuje svojem izvanrednom položaju u središtu kraja između Drave i Mure.

Godine 1546. je vlasnikom Međimurja postao Nikola Šubić Zrinski, kasnije junak sigetski. On je imao izvanredne zasluge u borbama s Turcima i kralj Ferdinand mu prodaje gradove Čakovec, Štrigovu i Legrad za 20.000 forinti. Nikola Šubić Zrinski započinje u Čakovcu graditi velebnu utvrdu, čiju izgradnju i nadogradnju su nastavili njegovi potomci: Juraj, Juraj mlađi, te Nikola mlađi i Petar. U to vrijeme, dakle u drugoj polovici 16. i prvoj polovici 17. stoljeća, nastaje najveći dio današnje čakovačke utvrde. Zrinski su ovdje podigli prekrasnu i neosvojivu nizinsku fortifikaciju. Vanjski dio grada sastojao se od obrambenih kula i jakih zidina, koje su iz vana bile branjene još u dubokim opkopima. U centru utvrde je bila podignuta veličanstvena jednokatna palača »u kojo bi i kralj mogao stanovati«.

Godine 1660. posjetio je Nikolu Zrinskoga čuveni turski putopisac Evlija Čelebija. U njegovim zapisima ostalo je dosta bombastičnog štiva o Čakovcu i hrvatskomu banu.

— Kada nam se ukaza grad, iz njega izađe cijelo stanovništvo, te udari u bubnjeve i zasvira u trampeta -- piše Čelebija o Čakovcu.

Čakovačka utvrda u vrijeme Zrinskih

— Čim smo stigli pod grad upališe jednim fitiljom dvije tisuće topova, koji su odjeknuli čitavom okolicom. Zatim smo odsjeli u palači bana Zrinskoga. U njoj nisu dvorane zastrte čilimima, već su obložene mozaikom i sjajnim tvrdim kamenom... Čakovec je tvrdi grad peterokutnog oblika sazidan tako kako se podziđuju obale. Leži na plodnom zemljištu obraslim zelenilom, a udaljen je jedan dan hoda od rijeke Drave. On je predmet osvajačkih težnji svih vladara. U unutrašnjosti grada ima deset tisuća lijepih kuća, koje su građene od tvrdog materijala, a sve su pokrivene raznovrsnim ćeremitom. Osobito vrijedi vidjeti hercegov dvor i palače sedmorice kapetana. Sve ulice su široke i popločene kao šahovska ploča. Ima dvije tisuće dućana, a nabrojio sam četrdeset samostana.

Maštoviti Čelebija je očito pretjerao u brojkama i opisu, ali njegovi podaci govore o nedvojbenom sjaju i vrijednosti čakovačke utvrde u 17. stoljeću. To potvrđuje i zapis nizozemskog putopisca Jakoba Tolliusa, koji je Čakovec posjetio godinu dana iza Čelebije (1661.).

— Čovjeka se ugodno doima kada iz okolišne postuši napokon ugleda krasnu palaču, pa u njoj nađe pokućstvo, veličajni saj i čistoću, te naobraženu i načitanu obitelj — piše Tollius, između ostalog.

Zrinski su uz Čakovec podigli još nekoliko obrambenih gradova u Međimurju (Legrad, Novi Zrin na Muri), a imali su i postavljen sistem čardaka za obranu od Turaka uz graničnu rijeku Muru. Nikola Zrinski, mlađi, je rekao da je »Međimurje ključ Štajerske i Koruške; opkoljeno rijekama ono bi uz carsku moć postalo neosvojivo nego bilo koje mjesto u Evropi«.

Od 1570. do 1586. godine Juraj Zrinski, vatreni pobornik protestantizma, osnovao je u susjednom Nedelišću jednu od prvih tiskara na Balkanu. Ovdje su tiskane tri knjige belićkog župnika Mihajla Bučića (»Novi zakon«, »Kerštjanski navuk« i »Contra realem prasentiane corporis Christi in Eusharistiae sacramento«). Osim toga u nedelišćanskoj tiskari je Varaždinac Ivan Pergošić tiskao čuveno djelo »Tripartitum« mađarskog pravnika Isztvana Verböczyja.

U vrijeme Zrinskih i čakovačko podgrađe (suburbium) dobiva svoje značenje i brzo se razvija. Grad se širi van utvrđenih zidina, osobito poslije izgradnje samostanskih zgrada na današnjem mjestu u toku 17. stoljeća. Između Staroga grada i samostana grade svoje kuće sve brojniji obrtnici i trgovci. Čakovec je iskoristio svoj centralni položaj u Međimurju za relativno brzo razvijanje izrazitih gradskih funkcija.

Međutim, djelo Zrinskih, koji su bili i magnati hrvatske kulture i neustrašivi borci protiv nadiranja osmanlijskih četa, prekinuto je najprije pogibijom velikog hrvatskog bana Nikole Zrinskoga mlađeg vepra u Kuršanskom lugu 1664. godine i smaknućem Petra Zrinskoga u Bečkom Novom Mjestu 1671. poslije čuvene urote zrinsko-frankopanske.

Čini se da su prsti carskog dvora i cara Leopolda bili umiješani već i u tragičnu smrt Nikole Zrinskoga u Kuršanskom lugu.

— Iza nekog grma podigne se vepar, te navali na bana i sruši ga na zemlju. Vepar je na to bana posve izgrizao. Nikola je krvario iz sedam rana, od kojih bijaše najveća na vratu. Paž je vikao i dozivao u pomoć. Kada se skupiše i drugi lovci, ban ih počne miriti da mu neće biti ništa. Nikola se htjede i pridići, ali uslijed velikog gubitka krvi, padne na zemlju i ispusti dušu — ovo javlja 27. studenoga 1664. godine francuskom kralju Luju XIV njegov sposobni diplomata u Beču, Gremonville.

No, taj isti Gremonville je nekoliko godina kasnije, 3. travnja 1670. godine, poslao u Pariz i pismo slijedećeg sadržaja:

— Prije tri dana doznao sam od vrlo dobro upućene osobe da grofa Nikolu Zrinskoga nije u Kuršanskom lugu usmrtio vepar, nego lovac kojega je iznajmio car Leopold, jer se otkrilo Nikolino pregovaranje s Turcima da se pod njihovom zaštitom proglasi kraljem hrvatsko-ugarskim.

Tako je došla i fatalna 1670. godina, kada je Petar Zrinski zajedno s Franom Krstom Frankopanom otišao u Beč vjerujući u milost cara Leopolda. I dok su ovi vrsni hrvatski muževi čamili u dvorskom zatvoru u Bečkom Novom Mjestu, car Leopold je izdao naredbu za pljenidbu i pljačku imanja ovih dviju velikaških obitelji. Tada je ponajviše stradalo i cijelo Međimurje zajedno s Čakovcem.

Car Leopold je 29. ožujka 1670. godine izdao proglas, kojim je Petra Zrinskoga proglasio »nevernikom naše korune«, te mu oduzima »vse časti, vrednosti, slobodnosti, preštimanja i poštenja. Imanje pak njegovo i vse blago nek se obrne na našu carsku komoru. Tako hoćemo i zapovedamo.«

Vladimir Kapun je u »Međimurskom kalendaru 1969« o tome zapisao:

— Bio je to signal mnogima koji su kao gladni vuci čekali priliku da se bace na taj imetak. Međutim, sve dok je Petar Zrinski bio još u Čakovcu, nitko se od njih nije usudio prijeći granice njegovih posjeda. Tek poslije nesretnog 13. travnja 1670. godine, kada je Petar zajedno s Franom Krstom Krankopanom pošao na svoj posljednji put iz Čakovca u Beč, general Spankau i pukovnik

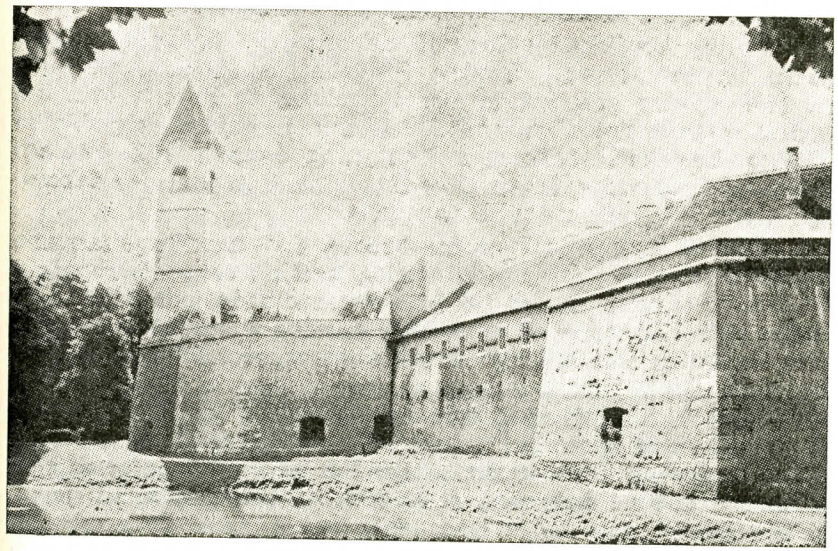

Zidine čakovačke utvrde danas

Breuner provale u Međimurje s vojskom većom nego da idu protiv Turaka! U isto vrijeme započela je prava otimačina i na drugim imanjima Zrinskih, pri čemu su se osobito isticali visoki carski oficiri. S pokretnom i nepokretnom imovinom Zrinskih postupalo se kao s plijenom najgorega neprijatelja. Što se sve pljačkalo neka najbolje pokaže podatak da su vojnici s majura u Donjem Kraljevcu odnijeli ćak i sve staklene prozore i — brave s vratiju!

Povjerenik carskog Ratnog vijeća, barun Ivan Wildestein, 30. travnja 1670. godine piše:

— Vojnici su sa sobom iz Čakovca ponijeli sve, tako da bolesnoj grofici Katarini Zrinskoj ne ostaviše ni zdjele ni ražnja.

Vladimir Kapun dalje navodi:

— Da bi ipak od svega imala koristi i kraljevska komora (državna blagajna i kralj), ona imenuje svojim povjerenicima Petra Prašinskog i Franju Špoljarića, službenika tridesetnice (carinarnice) u Nedelišću, i dade im u zadatak da popišu imovinu Zrinskih u Međimurju. Oni taj posao započinju 19. svibnja u Čakovcu, dakle poslije kada je 12 do 14 tisuća njemačkih vojnika sa svojim oficirima već više od mjesec dana slobodno raspolagalo svime što je našlo. Njihov zapisnik spominje da su njemački vojnici pod komandom generala Spankaua razvukli i prisvojili različitih pokretnih predmeta »u vrijednosti od mnogo tisuća«, uključujući i »oštećivanje i rušenje utvrde, zamaka i domova«.

Poslije konfiskacije Zrinskih imanja u Međimurju, čakovačkom utvrdom upravlja izravno Gradačka carska komora. Godine 1695. njenim gospodarem postaje markiz de Prye, a dvadeset godina kasnije grof Ivan Čikulin. Važna promjena uslijedila je 1719. godine, kada Čakovec i Međimurje dolazi u ruke obitelji Althan. Oni su ovdje vladali 71 godinu, a za to vrijeme je i čakovačka utvrda doživjela značajne promjene.

Dne 30. travnja 1738. godine Čakovec i Međimurje je zahvatio snažan potres, koji je, između ostalog, srušio i centralni zvonik u tvrđavi. Zvonik su podigli još Zrinski iznad tada jednakatne centralne palače, točno iznad unutrašnje kapelice s prekrasnim sakralnim umjetninama. Tadašnji vlasnik tvrđave, grof Ivan Althan, započeo je odmah poslije potresa s obnovom zgrada. Obimni građevinski radovi odvijali su se uglavnom između 1738. i 1750. godine. Na unutrašnjoj centralnoj palači dograđen je jedan kat, zvonik je prethodno do kraja srušen i izgrađen novi, ali sada iznad centralne obrambene kule vanjske zgrade. Na vanjskoj zgradi je također dozidan jedan kat za stanovanje posluge, upravitelja i drugih osoba. Dogradnje, koje je obavio Ivan Althan, još su i danas dobro vidljive i očuvane.

Godine 1791. grofovi Mijo, Franjo i Miška Althan, zbog lošeg vođenja gospodarstva i velikih dugova, prodaju Međimurje i Čakovec Jurju Festetiću de Tolna za 1,600.000 forinti. Grofovi Festetići služili su se raznim načinima da što bolje iskoriste utvrdu i s ekonomskog stanovišta, pa je ovdje, između ostalog, radila od 1858. do 1870. godine i jedna od najstarijih hrvatskih šećerana. U to vrijeme je Stari grad dobio i svoj tvornički dimnjak! Međutim, on je stradao u novom potresu, koji je ovaj kraj zahvatio 1880. godine.

Uz Stari grad je vezano i osnivanje prve srednje škole u Međimurju. Mađari su ovdje osnovali 1879. godine prvu Učiteljsku školu, jednu od najstarijih u našoj zemlji. Ona je ovdje radila samo do 1888. godine, kada je izgrađena nova školska zgrada (preparandija), danas Pedagoška akademija u Čakovcu.

Obitelj Festetić upravljala je starim gradom uglavnom sve do 1923. godine, kada svoj posjed prodaje zagrebačkom d.d. »Slaskim i durštvenim potrebama, a za vrijeme drugoga svjetskoga rata ovdje se nalazila i zloglasna mučionica međimurskih, i ostalih hrvatskih i slovenskih patriota.

bečko novo mjesto

Tragičnim činom pogubljenja Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana, i Bečko Novo Mjesto se sudbinski utkalo u povijest hrvatskog naroda. Zato ovaj lijepi povijesni grad neki naši povjesničari nazivaju i »gradom boli, gradom kletve i gradom grozota«. Računa se da je grad osnovan još 1194. godine, te pripada među najstarije i najznačajnije u Austriji. Već od 1436. ovdje je sjedište zemaljskog gospodara, a 1440. godine je u Bečkom Novom Mjestu Fridrich III stekao ime njemačkog kralja. Od 1529. godine grad su opsjedale i turske čete, ali ga nikad nisu osvojile.

U čuvenoj carskoj palači, u kojoj je 1751. godine Marija Terezija osnovala vojnu akademiju, ćamili su hrvatski i mađarski junaci (Petar Zrinski, Fran Krsto Frankopan, Nadaszdy, Tattenbach, Rakoczy). Valja također spomenuti da je upravo u Bečkom Novom Mjestu godine 1752. tiskana i knjiga »Natale solum . . .« čuvenog povjesničara Međimurja, pavlina Josipa Bedekovića. Bečko Novo Mjesto ima najstariju apoteku u Austriji i bezbroj vri-

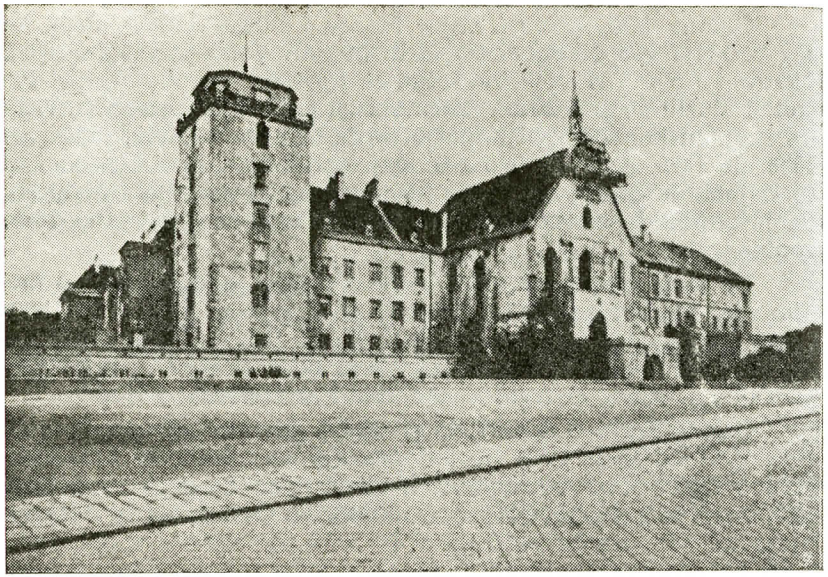

Nekadanji carski dvor u Bečkom Novom Mjestu u kojem su bili zatočeni Petar Zrinski i Fran Krsto Frankopan

jednih sakralnih i profanih spomenika, pa danas pripada i među jake turističke centre.

Ovdje su 30. travnja 1671. godine, u jutro oko 9 sati, pogubljeni Petar Zrinski i Fran Krsto Frankopan. Činu pogubljenja prisustvovalo je mnogo svijeta, a na mjestu stratišta je kasnije osnovana pivovara. Tu se još i danas nalazi spomen-ploča, koja upozorava na tragični događaj:

— Grof Petar Zrinski, ban hrvatski, i markiz Frano Frankopan, posljednji od svoje obitelji, na tom mjestu su svojom glavom kaznu veleizdaje pretrpjeli, zadnjega travnja 1671. u 9 sati.

Tijela hrvatskih junaka su poslije pogubljenja pokopane u crkvi svetog Mihajla. Na grobu je zapisano:

— U ovom grobu počivaju Petar grof Zrinski, ban hrvatski, i markiz Fran Krsto Frankopan, posljedni od obitelji, koji, jer slijepac je vodio slijepca, oba u ovu padoše jamu. Učite se smrtnici i po našem se učite slučaju uzdržati vjernost kraljevima. Godine gospodnje 1671. dana XXX aprila, ure 9. Cilj taštine je grob.

Carski je dvor i ovim natpisima želio opravdati svoje zlodjelo.

U toku 17. stoljeća crkva svetog Mihajla je bila jedno vrijeme gradska žitnica, a ovdje je bio i stan crkvenjakov. Godine 1802. su kosti hrvatskih junaka prenesene i sahranjene na južnoj strani zvonika župne crkve u Bečkom Novom Mjestu. Tom prilikom su razgrabljene po raznim muzejima i kod rodbine gumbi i drugi vrijedni predmeti lične Petrove i Franove odore.

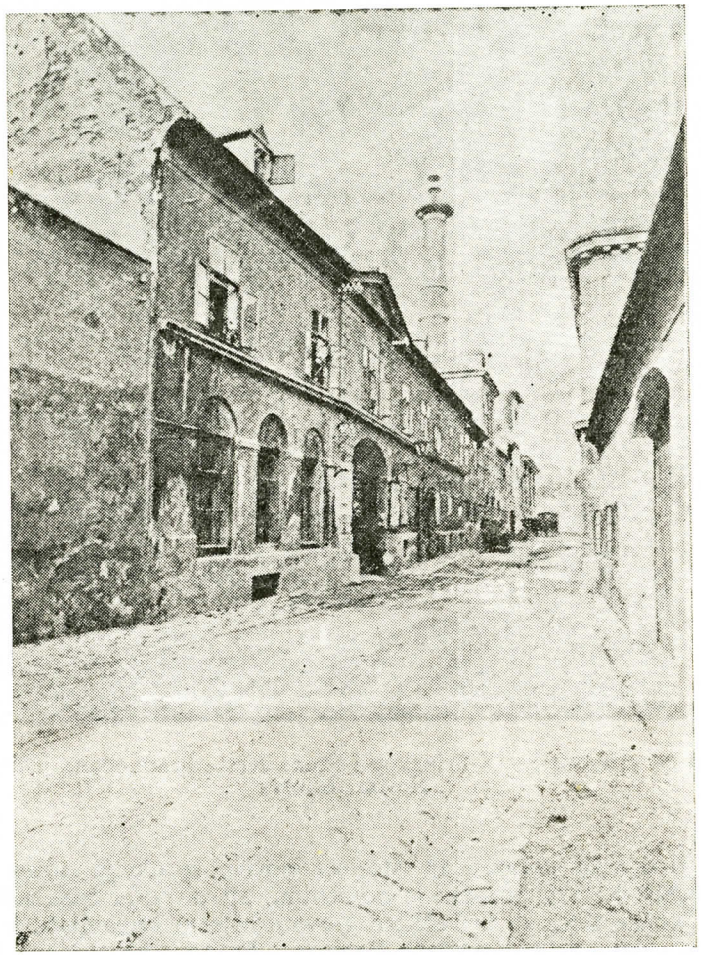

Nekadanja oružarnica u kojoj su pogubljeni Petar Zrinski i Fran Krsto Frankopan

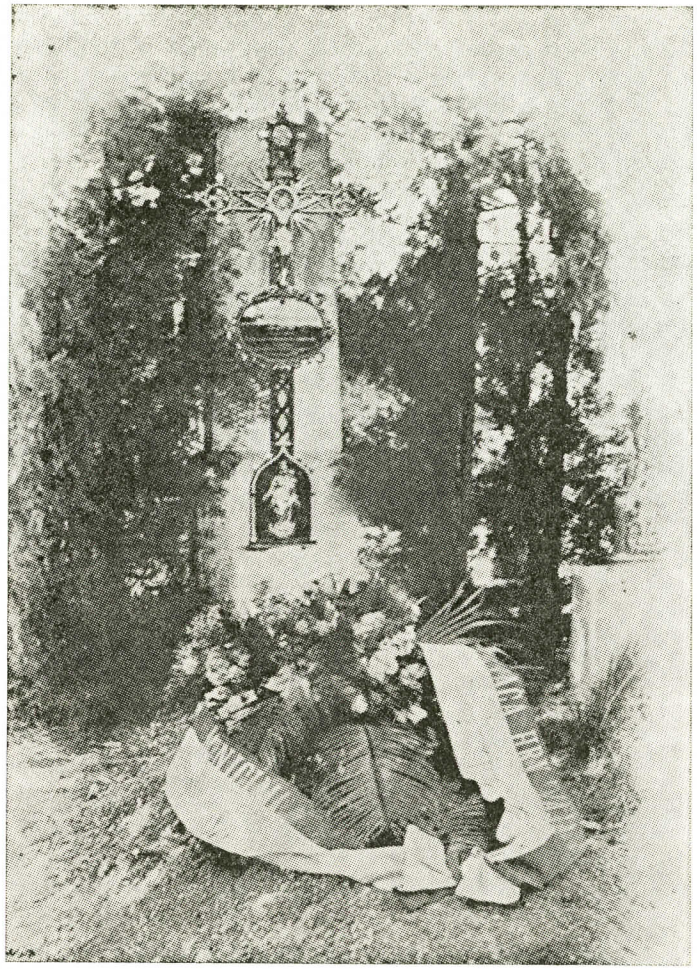

Jedan od grobova Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana u Bečkom Novom Mjestu

U drugoj polovici 19. stoljeća povela se akcija da se kosti hrvatskih junaka prenesu u domovinu, ali do toga ipak nije došlo. Godine 1885. se u Bečkom Novom Mjestu obnavljaju zvonici stolne crkve, pa su izvađene Petrove i Franove kosti i one jedno vrijeme leže u mrtvačnici. One su zatim pokopane u improviziranu zajedničku grobnicu na groblju, a posebnu brigu o kostima hrvatskih junaka vodio je grobar Josip Pugl. Već tada je na grobove Petra i Frana hodočastilo svake godine dosta Hrvata.

Da bi kosti Petra i Frana na groblju u Bečkom Novom Mjestu imale barem svoj zasebni grob, ako već nisu mogle biti prenesene u domovinu, 20. srpnja 1907. godine je obavljena ekshumacija, te je uređen lijep zasebni grob. Poslije toga, svake godine 30. travnja se ovdje sastojalo na desetke hrvatskih rodoljuba.

Prijenos kostiju u domovinu je obavljen znatno kasnije, tek 1919. godine. Hrvatska delegacija (u sastavu: dr Velimir Deželić, Emilije Laszowski, dr Dane Riessner, Dušan Bajić, Ivo Franić, France Mesesnel i Mato Svetina) pošla je u Bečko Novo Mjesto 23. travnja 1919. godine. Nekoliko dana kasnije, a poslije toplog i svečanog ispraćaja iz Bečkog Novog Mjesta, posebna kompozicija vlaka prenijela je kosti u Zagreb. Bile su to nezaboravne svečanosti uz prisustvovanje mnoštva građana. Uz put je u Mariboru vlak dočekalo 25000, a u Celju 10000 ljudi!

Najsvečanije je bilo u Zagrebu, koji je 28. travnja 1919. godine dočekao okičen i u svečanom ruhu. Vrijedi zabilježiti da su vlak s posmrtnim ostacima Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana dočekali predstavnici javnog, kulturnog i naučnog života Hrvatske, Slovenije i Srbije, te drugih zemalja i osobito okupiranih krajeva pod Italijom. Okupilo se ovdje više od 50000 ljudi, a pjevačko društvo »Sloboda« otpjevalo je hrvatsku, srpsku i slovensku himnu. Posmrtni ostaci su zatim bili izloženi u zgradi Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, a uz velike svečanosti su sahranjeni 30. travnja 1919. godine u grobnici iza glavnog oltara zagrebačke katedrale. Ovdje leže još i danas.

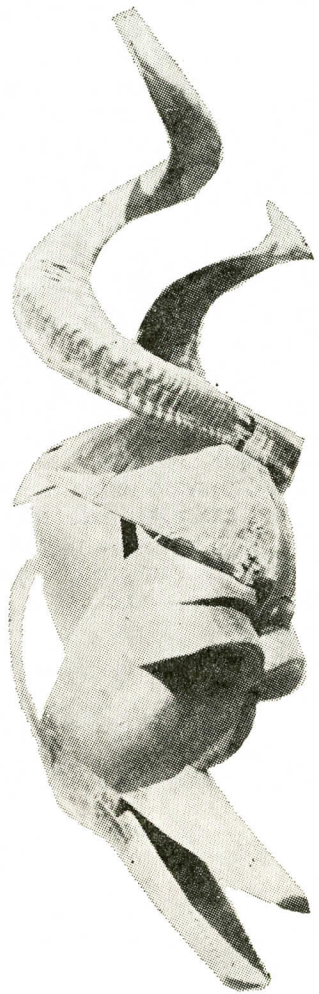

korištena literatura

1. Ivo Butković — Ivo Oršić: Karlovac, Zagreb 1969.
2. Prof. Đuro Szabo: Srednjevječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji, Matica hrvatska, Zagreb 1920.
3. Dr Rudolf Horvat: Slike iz hrvatske prošlosti, Zagreb 1910.
4. Dr Rudolf Horvat: Povijest Međimurja, Zagreb 1944.
5. Kalendar »Danica«, Zagreb 1910.
6. Josip Horvat: Kultura Hrvata kroz 1000 godina, Zagreb 1942.
7. Dr Anđela Horvat: Spomenici arhitekture i likovnih umjetnosti u Međimurju, Zagreb 1956.
8. Drago Feletar: Iz povijesti Međimurja, Čakovec 1968.
9. Klaić, Šišić i dr.: Posljednji Zrinski i Frankopani, Zagreb 1908.
10. Emilije Laszowski: Izbor isprava velikih feuda Zrinskih i Frankopana, Zagreb 1951.
11. Baltazar Adam Krčelić: Annuae ili historija, Zagreb 1952.
12. Zvane Črnja: Kulturna historija Hrvatske, Zagreb 1965.
13. Evlija Čelebija: Putopisi, Sarajevo 1964.
14. Karoly Zrinyi: Monografiaja Czaktornya, Čakovec 1905.
15. Dr Slavko Ježić: Život i rad Frana Krste Frankopana, Zagreb 1921.
16. Vladimir Kapun: Zapljena i pljačka imovine Zrinskih u Međimurju, Međimurski kalendar 1969, Kajkavski kalendar 1970. i 1971., KPD »Zrinski« Čakovec.
17. Petar Zrinski: Adrijanskog mora sirena, Zagreb 1957.
18. Valeria Kovats: A Szigetvari Zrinyi Miklos muzeum kiallitasai, Pecs 1966.
19. Imre Molnar: Szigetvar es Környeke, Szigetvar 1965.
20. Janos Molnar: Zrinyi fegyverek, Pecs 1965.
21. Imre Molnar: Zrinyi Miklos a törökök reme, Szigetvar 1969.

IZDAVAČKI PLAN KULTURNO-PROSVJETNOG DRUŠTVA »ZRINSKI« U ČAKOVCU

književna biblioteka

1. stjepan bence: sledi i tragi — pjesme (izašlo)
2. ivica jembrih: vse — i dihanje — pjesme (izašlo)
3. stanko kancijan: zbrani čemer — pjesme (izašlo)
4. dragutin feletar: moje međimorje — pjesme (izašlo)
5. martin hegedušić: žuli z vincem zalejani — pjesme (izašlo)
6. čičin-kostjuk-mijatović: feferon — zbirka humora
7. ladislav radek: zbirka kajkavskih pjesama
8. ernest fišer: stihovi
9. ernest fišer: mlada hrvatska lirika — antologija

povijesno-publicistička biblioteka

1. feletar-đurić: navek on živi ki zgine pošteno (izašlo)
2. feletar-đurić: stari gradovi i dvorci sjeverozapadne hrvatske
3. dragutin feletar: legrad — monografija
4. marija winter: zapisi iz povijesti ludbrega
5. turković-kostjuk: narodni običaji u podravini
6. antun kozina: zapisi iz povijesti hrvatskog zagorja
7. dragutin feletar: međimurski svatovski običaji
8. dragutin feletar: zrinski u međimurju
9. dr pavao kolmanić: liječenik vas savjetuje

sadržaj

1. Predgovor 7
2. Kratka povijesnica Zrinskih i Frankopana 9
3. Pet povijesnih gradova 31
   Zrin 31
   Ozalj 34
   Szigetvar 37
   Čakovec 42
   Bečko Novo Mjesto 49
4. Korištena literatura 55
5. Izdavački plan KPD »Zrinski« 57

feletar-đurić
navek on živi ki zgine pošteno

izdavač
kulturno-prosvjetno društvo »zrinski«
čakovec, ulica maršala tita 4/I

za izdavača
dragutin feletar

fotokopije
đuro jalšovec

naslovna stranica
đuro mihinjač

meter
franjo novak

tiskano u veljači 1971